

Sultanbeyli'de Bulunan Cemevleri Arasında Yaşatılan Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on Alevism Practiced in the Cemevis in Sultanbeyli

Saliha Vidinlioğlu** - Rukiye Ökdem***

Öz

Günümüzde varlığını sürdüren dinî ve kültürel bir yapı olarak Alevilik İstanbul'da da yaşanmakta, İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde Aleviler varlıklarını göstermektedir. Sultanbeyli ilçesinde dört farklı cemevi bulunmakta ve faaliyetlerine devam etmektedir. Çalışmamızda Sultanbeyli'de cemevlerinin dinî liderliğini üstlenen dedelerle ve cemlerde görev alan zâkirlerle mülakat yapılmış ve yapılan bu mülakat üzerinden günümüzde yaşanan Alevilik ile geleneksel Alevilik arasındaki temel farklılıklara dikkat çekilmiştir. Geleneksel Alevilikte önemli kurumlar olan dedelik, musâhiplik gibi yapıların hâlâ devam edip etmediği, dedelerin bilgilerinin hangi kaynaklardan edildiği ve Alevilerin ibadetlere bakışı gibi ko-

Abstract

As a religious and cultural structure that continues to exist today, Alevism lives in Istanbul, and Alevi are present in the Sultanbeyli district of Istanbul. There are four different cemevis in Sultanbeyli district and they continue their activities. In our study, we interviewed the dede, who is the religious leader of the cemevis in Sultanbeyli, and the zakir, who take part in the cems, and through these interviews, we drew attention to the main differences between today's Alevism and traditional Alevism. The interview focused on issues such as whether structures such as dedelik and musâhiplik, which are important institutions in traditional Alevism, are still in place, the sources from which the dedes obtain their information, and the

* Bu çalışmada Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun E-61923333-050.99-228956 sayılı 08.03.2023 tarihli ve 55 sayılı toplantısında alınan "05" nolu karar ile etik kurulu onayı alınmış ve uygun görülmüştür.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri, Kelâm Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye / e-mail: salihavidinlioglu@gmail.com/ ORCID ID: 0000-0001-9533-0317

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri, İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye/ e-mail: rukiyeokdem@gmail.com/ ORCID ID: 0000-0001-5392-7289

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
10.05.2023	22.06.2023	30.06.2023

DOI 10.18403/emakalat.1295406

nular üzerinde durulmuştur. Sultanbeyli'de yaşayan Aleviler'in inanç, ibadet ve ocaklarına ve bu bağlamda erkânların uygulamasına da değinilmiştir. Mülakatta dede ve zâkirlere yöneltilen sorular üzerinden Aleviler'in iman esaslarıyla ilgili kabulleri öncelikli olmak üzere bazı inanışlar ile ibadet hayatı ve âdâb-erkânlarına dair sahip oldukları bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine dede ve zâkirlerin verdikleri bilgilerden yola çıkılarak Sultanbeyli'de bulunan cemevlerinin birbirlerinden farklı uygulamaları belirtilmiş, bu farklı uygulamaların sebepleri incelenmiştir. Yaptığımız mülakatların sonucunda Sultanbeyli'de yaşayan Alevilerin geleneksel Alevilikten tamamen kopmadıkları, dede ve zâkirlerin inanç, ibadet ve uygulamalar hakkında bilgili oldukları; ancak modernite ve şehirleşmenin şekillendirdiği Alevilikte olduğu gibi cemevi merkezli bir Aleviliği devam ettirdikleri görülmüştür. Musâhiplik ve düşkünlük sistemlerinin uygulanmaması, Aleviliğin fırka-i nâciye olduğunu savunmak yerine kişisel kurtuluşu benimsemeleri, kadın-erkek eşitliğinin vurgulanması geleneksel Alevilikten farklılaşan noktalar olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri Tarihi, Alevilik, Cemevleri, Sultanbeyli, Geleneksel Alevilik.

Alevi view of worship. The beliefs, worships and hearths of the Alevis living in Sultanbeyli, and the practices of the rituals in this context were also touched upon. Through the questions asked to the dede and zakir in the interview, it was tried to determine the Alevis' acceptance of the principles of faith, some beliefs, and their knowledge of worship life and etiquette. Again, based on the information provided by the dede and zakir, the different practices of the cemevis in Sultanbeyli were specified and the reasons for these different practices were analyzed. As a result of our interviews, it has been observed that Alevis living in Sultanbeyli have not completely broken away from traditional Alevism, that dede and zakir are knowledgeable about beliefs, worship and practices; however, they continue to maintain a cemevi-centered Alevism, as in Alevism shaped by modernity and urbanization. The fact that they do not apply the systems of musahiplik and düşkünlük, that they adopt personal salvation instead of defending Alevism as a fırka-i nâciye, and that they emphasize the equality of men and women are some of the points that differentiate from traditional Alevism.

Keywords: History of Islamic Sects, Alevism, Cemevis, Sultanbeyli, Traditional Alevism.

Giriş

Alevilik Türklerin İslâm'a girmesiyle birlikte sosyal ve dini kaynaklarının sonucunda Anadolu'da ortaya çıkan ve özellikle 16. yüzyılda Safevîler'in siyasi desteğiyle bir başkaldırı anlamını da içinde barındıran bir yapıdır.¹ Temelinde tasavvufî unsurlar bulunmakla birlikte

¹ Safevî devletinin kurucu unsurları Türkmenlerdi. Türkmen boyları tasavvufî bir İslâm inancını benimsemekle birlikte bu inanç Hz. Ali ve ehl-i beyte büyük bir sevgiyi de içermekteydi. Bu Türkmen boyları Safevî devleti kurulduktan sonra devlet eliye Şiileştirilmeye çalışılsa da bu çok kolay olmadı. Osmanlı topraklarında da mevcut olan Türkmenler kitabî bir dini benimsemediler. Merkezi idareye de karşı olan bu kesim zaman zaman Osmanlılar'a zaman

Alevilik eski Türk kültürünün inanışlarını da bünyesinde İslâm'la harmanlayarak barındırmaktadır.² Alevilikle eş anlamlı olarak 'Kızılbaş' ve 'Râfizi' kelimeleri de kullanılmış ancak Alevilerin kendilerini Hz. Ali'ye nispet etmeleri sebebiyle 'Alevî' ismi kullanılagelmiştir.³ Aleviler Osmanlı döneminde 'Râfizi' veya 'mülhit' olarak nitelendirilmiş ve özellikle 'Kızılbaş' olarak adlandırılmışlar⁴ ancak 20. yüzyılda Türk halk kültürünün en temel öğelerine sahip oldukları ve eski Türk kültürünün taşıyıcıları oldukları vurgusu yapılarak daha az olumsuz anlam içeren 'Alevî' ismi yaygınlaştırılmıştır.⁵ Aleviliği birlikte kullanıldığı bu eş anlamlı kavramlar sebebiyle ayırıştırmak ve tanımlamak zor olsa da köken itibarıyla Osmanlı'yı tanımayan Türkmen boyları oldukları söylenebilir ve onlar "*esas olarak Osmanlı boyunduruğu altında sıkışıp kalmış Kızılbaşların kurduğu bir toplumsal-dini sistem*"⁶ şeklinde tanımlanabilir. Aleviler Hz. Peygamber'i mürşid, Hz. Ali'yi rehber ve Hacı Bektâş Veli'yi de (ö.669/1271) pîr kabul etmektedirler.⁷ Aleviler sûfi bir anlayış ve batnî din yorumunu benimser ve Kur'ân ayetlerini bu sûfi bakışla yorumlayarak kendilerine özgü bir ibadet anlayışına sahiptirler. Günümüzde Türkiye'de Sivas, Erzurum, Erzincan, Yozgat gibi İç Anadolu, Antalya, Balıkesir, Çanakkale gibi Ege ve Akdeniz kesimlerinde Aleviler daha yaygın bir coğrafyaya sahiplerdir.⁸

zaman da Safevîler'e karşı ayaklandılar. Mehmet Çelenk, *16. ve 17. yüzyıllarda Safevî Şiiliği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005), 252-253; Safevî devleti ve devletin başlangıcında etkin olan Erdebil tekkesinin sünnî-sufî bir yapıya sahip olduğu kabul edilmekte, ancak ne zaman ve nasıl Şiileştiği hususunda tam bir ittifak bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Habib Kartaloğlu, *Safevîlerin İlk Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2022), 27.

² Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar / Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınevi, 1994), 23.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/368-369.

⁴ Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 46.

⁵ Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*, 45.

⁶ Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*, 56.

⁷ Haydar Gölbaşı, *Alevi-Bektaşî Örgütlenmeleri* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 41; Fuat Bozkurt (ed.), *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 27,37,40.

⁸ İbrahim Ağâh Çubukçu, "Yaşayan-Alevilik", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)* 4 (1980), 67-78; Ülkemizde birçok köyde bulunan farklı dede ocaklarına dair ayrıntılı bir çalışma için bk. Hamza Aksüt, "Dede Ocaklarının İşlevi ve Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim

Anadolu Alevileri yüzyıllar boyu kırsal bölgelerde dışarıya kapalı bir yaşam tarzı benimsemiştir. Bu durum Alevilerin diğer kesimlerle ilişkisini zayıflatarak onları sadece kendi içlerinde bir topluluk olmaya itmiştir. Bu sebeptendir ki yalnızca kendi aralarında evlenmişler, alışverişte bulunmuşlar ve tamamen kendilerine özgü bir kültür geliştirip benimsemişlerdir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeler, Alevileri de etkileyerek onların bu dışı kapalı hayattan uzaklaşmasına sebep olmuştur. 1950'li yıllarda kırsaldan kent hayatına geçiş yapmaya başlayan Aleviler, geleneksel köy yaşamından çok daha farklı bir çevreyle karşılaşmışlardır.⁹ 1950'li yıllarda Alevilerin neredeyse hepsi köylerde yaşayıp toplumsal, siyasi ve ekonomik etkinlikleri fazla olmayan bir topluluktu. Fakat 1950'lerde yaşanan ekonomik ve politik sebepler, Alevileri kırsaldan kente göçe sürüklemiştir. Hızla kentleşmek durumunda kalan Alevilerin toplumsal yapısında köklü dönüşümler olmakla birlikte bu göç, yeni bir sosyal tabakalaşmanın oluşmasına da zemin hazırlamıştır.¹⁰ Alevilik için en önemli unsurlardan olan dedelik ve ocak sistemi, kentleşmenin etkisiyle zayıflamıştır. Yine de âdâb ve erkânlarını sınırlandırılmış bir çerçevede canlı tutmak için çablayan Aleviler, kentleşmeyle beraber yaşadıkları bu tarihsel dönüşümle birlikte inanç ve uygulamalarını gözden geçirip kendilerini tekrardan tanımlamak durumunda kalmışlardır.¹¹

Aleviliğe dair günümüze kadar pek çok çalışma yapılmış özellikle 1990 yılı sonrası Alevilikle ilgili yüksek lisans, doktora tezleri ve makale çalışmalarında artma görülmüştür.¹² Farklı bakış açılarına dayanan bu çalışmalar, Aleviliğe tarihsel yaklaşım, antropolojik yaklaşım, milliyetçi ve muhafazakâr bakış açısıyla yaklaşım ve son olarak

Ocağı" (Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu, Isparta: Sdû İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005).

⁹ Harun Yıldız - Halil İbrahim Bulut, *Alevilik Bektaşilik* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021), 175-176.

¹⁰ Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 2.

¹¹ Cenksu Üçer, "Anadolu'da Alevi Gelenek", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 374.

¹² Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*, 58; Alevilikle ilgili hem yurt içinde hem de Batı'da birçok çalışma yapılmıştır. Bk. Elise Massicard, *Alevism as a Productive Misunderstanding: The Hacibektaş Festival* (Leiden: Brill, 2003); M. Dressler, "Religio-Secular Metamorphoses: The Re-Making of Turkish Alevism", *Journal of the American Academy of Religion* 76/2 (27 Mart 2008), 280-311; Janina Karolewski, "What Is Heterodox About Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment", *Die Welt Des Islams* 48/3 (01 Ocak 2008), 434-456.

da Alevilerin kendi inanç sistemlerine dair yaptıkları çalışmaları içeren Alevî yaklaşım olarak dört ayrı kategoride değerlendirilmektedir.¹³ Muhafazakâr bakış açısı Alevîlik ve Sünnilik ayrımı üzerinde durmuş, Alevilerin mezhep mi yoksa tarikat mı oldukları hususunu netleştirmeye çalışmışlardır. Ancak Alevîliğin mezheplerin sahip olduğu teolojik, yazılı edebiyat, toplumsal ve fikhî-amelî boyutları barındırmadığı, bu sebeple de mezhep olarak adlandırılmayacağı sonucuna varılmıştır.¹⁴ Bektaşîliğin tarikat olduğu uzmanlar tarafından kabul edilmiş ancak Alevîlik söz konusu olduğunda dedelik ve ocakzâdelik kurumlarını içermesi sebebiyle mezhep olmasa da mistik/süfi bir yapılanma karakteri gösterdiği belirtilmiştir.¹⁵ Bu çalışmaların bir kısmı saha çalışması olmakla birlikte¹⁶ saha çalışmaları genellikle Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları Sivas, Amasya, Tokat, Tunceli, Adıyaman gibi şehirlerde yapılmış ancak İstanbul özelinde Sultanbeyli'de yaşayan Aleviler hakkında herhangi bir saha çalışmasına rastlanmamıştır.¹⁷ Bu sebeple İstanbul'da Aleviler üzerinde bir saha araştırması yapmak önemli görülmüştür.

Bu çalışmada Türkiye'nin en kalabalık kenti olan İstanbul'un birçok farklı kültürden insanı barındıran ve özellikle çok fazla köyden kente göç alan Sultanbeyli ilçesindeki¹⁸ Aleviler örneklem olarak belirlenmiştir. Sultanbeyli'de Tokat, Amasya, Erzurum, Erzincan, Sivas, Çorum gibi şehirlerden gelip Sultanbeyli'ye yerleşen Aleviler yaşamakta ve âdâb ve erkânlarını sürdürmektedirler. Burada Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Hubyar Sultan ve Seyit Süleyman (Aziz Baba) adında dört cemevi bulunmakla birlikte bu cemevleri dernek yapısı altında faaliyet göstermektedir. Bu çalışma kapsamında söz konusu cemevleri ziyaret edilmiş; Kul Himmet ve Hubyar Sultan cemevinin

¹³ Bu farklı yaklaşımlara dair ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, *Geleneksel Alevîlik*, 43-74.

¹⁴ Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazuları Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 33.

¹⁵ Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazuları*, 33.

¹⁶ Marcello Mollica, "The Twenty-Five Turkish Alawi From Tokat And The Creation of The Alawite Bektasi Italia in Lecco", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 96 (17 Aralık 2020), 145-162.

¹⁷ İstanbul'da bulunan cemevleri hakkında 2008 yılında bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada genel olarak İstanbul'da faaliyet gösteren cemevlerine yer verilmiştir. 2008 yılında doktora tezi olarak yapılan çalışma 2018 yılında kitap haline getirilerek basılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 55.

¹⁸ Ece Denizler, *Göçün Mekansal Etkileri: Sultanbeyli Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 129.

dedeleriyle, Pir Sultan Abdal ve Seyit Süleyman cemevlerinin zâkirleriyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarımızı oluşturan sorular;¹⁹ Aleviliğin tanımı, ibadet, inanç ve ahlak sistemleri, Alevî ve Bektaşî ayrımı, dedelik sistemi, cemevinin uygulamaları ve son olarak Alevî-Sünnî ayrımına dair içeriğe sahiptir.²⁰ Çalışmada amacımız geleneksel Alevilik ve modernite süreçleri ve şehirleşmenin etkileyip şekillendirdiği Alevilik arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve özellikle İstanbul gibi büyük bir şehirde Alevilerin âdâb ve erkânlarını ne kadar uygulayabildiklerini tespit etmektir. Geleneksel Alevilik ve modern Alevilik ayrımı yaparken Rıza Yıldırım'ın geleneksel Alevilere dair yaptığı tanımı ve özellikleri esas olarak kabul edilmiştir.²¹ Makalede görüşleri belirtirken Pir Sultan Abdal Cemevi'nde görüştüğümüz zâkir için 'PSA', Kul Himmet Cemevi'nden görüştüğümüz dede için 'KH', Hubyar Sultan Cemevi'nden görüştüğümüz dede için 'HS' ve Seyit Süleyman Cemevi'nden görüştüğümüz zâkir için de 'SS' kısaltma kodu kullanılmıştır. Seçtiğimiz kişilerin Aleviliği bilmesi ve özellikle dede olmasına, dedelere ulaşamadığımız cemevlerinde ise cemevlerinin yürütücülüğünü sağlayan ve cemlere aktif katılan zâkirler olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma iki ana bölümden oluşmakta; ilk bölüm Sultanbeyli'deki cemevlerinin tanıtımını, ikinci bölüm de tanıtımını yaptığımız cemevlerindeki dede ve zâkirlerin mülakat sorularına verdikleri cevaplar ve bunların değerlendirilmesini içermektedir.

¹⁹ Mülakatta 'Yarı yapılandırılmış' mülakatı tercih ettik. Ahmet Doğanay vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), 145.

²⁰ Mülakat soruları makalenin sonunda ek olarak bulunmaktadır. bk.EK-1 Cemevi Mülakat Soruları

²¹ Yıldırım geleneksel ve modern Alevilik farklarını şu şekilde sıralmıştır: 1) Geleneksel Alevilik oluşum sürecini tamamlayıp nihai formuna ulaşmıştır; modern Alevilik oluşum sürecinin henüz ortalarında olup teolojisi, kurumları, ana referansları ve kimlik unsurları bakımından nihai formuna ulaşmamıştır. 2) Geleneksel Alevilik kırsaldır; modern Alevilik kentseldir. 3) Geleneksel Alevilik inanç merkezlidir; modern Alevilik kimlik merkezlidir. 4) Geleneksel Aleviliğin taşıyıcı (omurga) kurumları dede ocakları, musâhiplik ve cemdir; modern Aleviliğin taşıyıcısı dernekler ve cemevleridir. 5) Geleneksel Aleviliğin dinsel-sosyal kurgusu "dede-tâlip ilişkisi" üzerine oturur; modern Alevilik "cemevi-cemaat eksenini" etrafında şekillenir. 6) Geleneksel Alevilik toplum merkezlidir; modern Alevilik bireyselliğe vurgu yapar. 7) Geleneksel Alevilik İslâmî geçmişe dayalı bir ortak bellek ve tarih algısına sahiptir; modern Alevilik Kemalist geçmiş ve yakın tarihli mağduriyetleri ön plana çıkarır. 8) Geleneksel Alevilik sözlü, modern Alevilik yazılı karakter taşır. Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*, 79.

1. Sultanbeyli’de Bulunan Cemevleri

Alevilikte bilgi aktarımı daha çok şifahi yolla gerçekleşmiştir. Sözlü gelenek çerçevesinde dinî yapısını sürdüren Aleviliğin kentleşmeyle beraber bu sözlü aktarım geleneğinin de bozulmaya uğradığı görülmektedir. 1950’li yıllardan itibaren başlayan köyden kente göçlerle Aleviler köy hayatında kendi evlerinde dede merkezli olarak gerçekleştirdikleri cem ayinlerini artık gerçekleştiremeyecek duruma gelmişlerdir.²² Bu sebeple kentleşme ve sözlü geleneğin artık eskisi gibi etkin rolünün olmayışı yeni siyasi ve birbirinden farklı dinî tercihlerin oluşmasına sebep olmuştur.²³ Aleviler köyden kente geçmeleri sonucu gelenek, kültür ve inançlarını devam ettirebilmeleri için dernek adı altında ocaklara bağlı cemevleri kurmuşlar ve cem erkânını bu derneklerde yürütmüşlerdir.

Cemevlerine dair Cumhuriyet’ten günümüze pek çok tartışma gündeme gelmiş özellikle cemevlerinin statüsü bu tartışmaların merkezinde yer almıştır.²⁴ 1990’lı yıllardan itibaren kentlerdeki Aleviler âdâb ve erkâna dair uygulamalarını yerine getirebilmek için başta İstanbul olmak üzere daha birçok büyük şehirde dernek ve vakıf adı altında kurumlaşmaya başlamışlardır.²⁵ İstanbul’da birçok cemevinin dernek olarak var olduğu bilinmekle birlikte bu cemevlerinde Alevilerin topluca lokma paylaştıkları yemekhaneler, cem erkânını gerçekleştirdikleri salonlar, semah, saz, resim, müzik gibi kursların verildiği sınıflar ve cenazelerin yıkıldığı gasilhâneler bulunmaktadır. Cemevleri öncelikle geleneksel ocak sistemine bağlı olarak ortaya çıkmış²⁶ ancak şehir hayatının çok yönlü yapısıyla birlikte farklı ocağa mensup olanlar evlerine yakın başka ocağın cem erkânına da katılır olmuşlardır.²⁷ Sultanbeyli’de de dört cemevi bulunmakta, her cemevi aynı kapasitede hizmet veremese de hepsi özellikle Perşembe günleri

²² Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000), 161.

²³ Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 6.

²⁴ Cemevlerine yasal statü verilmesi ve bu süreç hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Cenksu Üçer, “Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (31 Aralık 2022), 377-438.

²⁵ Üçer, “Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair”, 384.

²⁶ Cenksu Üçer, “Alevi Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (31 Aralık 2019), 358.

²⁷ Ahmet Taşğın, “Göç ve Sonrası Kentlerde Aleviliğin Ortaya Çıkışı: İmkânlar ve Sorunlar” (Tarihten Bugüne Alevilik, Ankara: Cem Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, 2010), 18.

cem erkânını gerçekleştirilmektedir. Dört cemevi farklı ocaklara bağlı olup her cemevinde aslen farklı ocaklardan insanların bu cemlere katıldığı görülmektedir. Bu da kentleşmeyle birlikte ocak sisteminin kısmen çözülmeye başladığı, geleneksel Alevilikteki dede ve ocak merkezli sistemin artık dernek ve cemevi merkezine kaydığı anlamına gelmektedir. Çalışmada verdiğimiz bilgiler mülakat yaptığımız dede ve zâkirlerin ifadeleri olup tüm Alevileri kapsamamaktadır.

1.1. Pir Sultan Abdal Cemevi

Sultanbeyli ilçesinin en büyük cemevi olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cemevi 1988 tarihinde kurulmuş olup Pir Sultan Ocağı'na bağlıdır.²⁸ Günümüzde halen faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etmektedir. Oldukça büyük bir binaya sahip olan bu cemevinde her Perşembe cem yürütülmektedir.²⁹ Cemlere başta Erzurumlu ve Sivashlı Aleviler olmak üzere farklı illerden Aleviler de katılım sağlamaktadır. Cemevinde morg bulunduğundan cenaze erkânları da burada yapılabilmektedir. Binanın içerisinde ders işlenebilecek birçok oda bulunmakta ve bu odalarda semah, saz kursları gibi Aleviliğe dair, matematik ve resim kursları gibi öğrencilere yönelik çeşitli eğitimler verilmektedir. Mülakat yaptığımız Pir Sultan Abdal zâkiri burada on iki hizmetin tamamına katıldığını, cemevinin bazı işlerini gönüllü olarak yürüttüğünü, gereken hizmetleri yerine getirdiğini belirtmiştir.³⁰

1.2. Kul Himmet Cemevi

Kul Himmet Cemevi, Kul Himmet Ocağı'na bağlıdır.³¹ Sultanbeyli'de bulunan ve genellikle Erzincanlı Alevilerin yoğunlukta olduğu bir cemevidir. Düzenli olarak yapılan faaliyetlere bakıldığında bu cemevinde de her Perşembe cem yürütülmektedir. Cemevi binasında morg ve gasilhâne bulunduğu için cenaze kaldırma işlemleri de yapılmaktadır. Lokmalar dağıtılıp kurban kesilmekte ve Kur'ân-ı Kerim öğretimi, saz kursu ve dört kapı kırk makam gibi Alevî yolunda bilgilenmek isteyen tâliplere eğitimler verilmektedir. Kur'ân okuyup cenaze işlerini yürüten, yemekleri düzenleyen ve derdi olan

²⁸ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları* (Ankara: Elips Kitap, 2006), 123.

²⁹ Biz de mülakatları yaptığımız esnada Pir Sultan Abdal cemevinin Perşembe günü düzenlenen cem ayinine katılıp cemi bizzat gözlemleme imkânı bulduk.

³⁰ PSA

³¹ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 120.

insanların sıkıntılarını gidermeye çalıştığını belirten Kul Himmet Cemevi dedesi bu cemevinin dedeliğini yani liderliğini yaptığını ifade etmiştir.³²

1.3. Hubyar Sultan Cemevi

Hubyar Sultan Cemevi, aynı adla anılan Hubyar Ocağı'na bağlı olmakla birlikte³³ 2008 yılında kurulmuş olup günümüzde aktif bir şekilde faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir. Hubyar Ocağı Tokat merkezli olsa da Sultanbeyli Hubyar Sultan Cemevi başındaki dede Yozgatlıdır. Ancak atalarının Almus köyünden göçtüğünü ve kendisinin de Hubyar Ocağı'na bağlı olduğunu belirtmiştir.³⁴ Yozgat Alevilerinin yoğunlukta olduğu bu cemevinde her Perşembe cem yürütölmektedir. Lokma dağıtımı ve kurban kesimi yapılmaktadır. Kur'an, saz ve semah eğitimleri verilmektedir. Bu cemevinde de morg bulunmakta, cenaze işlemleri yapılmaktadır. Ayrıca Pir Sultan Abdal, Kul Himmet ve Hubyar Sultan cemevlerinde dikkat çeken bir husus da büyük bir yemekhanelerinin bulunmasıdır. Muharrem ayı oruçlarının iftarlarında veya önemli günlerde bir araya gelen Aleviler, bu yemekhanelerde bir arada yemek yemekteirler.³⁵ Hubyar Sultan Cemevi dedesi cemevinde tâliplere yol ve erkânı öğretmekle görevli olduğunu belirtmiştir. Kız isteme, cenaze işleri ve kurban ibadetinin muhakkak dedeler eşliğinde yapıldığını ifade eden Hubyar Sultan Cemevi dedesi, kadın erkek ayırmadan tüm tâliplerle sohbet edip tâliplerin sorularına cevap vermeye, sıkıntılarına da çözüm bulmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.³⁶

³² KH

³³ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 113.

³⁴ HS, Hubyar kelimesinin ne demek olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir. Hoca Ahmed Yesevî (ö.562/1166) hocası Lokman Perende ile Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıkları zaman 'Hubyarımsin' yani 'Sevgili yârimsin, benim dostumsun' diye sarılmıştır. Bu sebeple Ahmed Yesevî'nin ismi lakap olarak 'Hubyar' kalmış, kendi ismi unutulmuştur.

³⁵ HS, Hubyar Sultan Cemevi dedesi cemevinin faaliyetlerini ve rolünü anlatmak için şu ifadeleri kullanmıştır. "Adaklar olur. Önceden insanlar evlerinde verirdi ama şimdi evler kaldırmadığı için cemevlerinde oluyor. Bir de cemevleri insanların nirengi noktalarıdır. Tanışma yerleridir. Aleviyim diyen her insan hizmete katılır. Saz kursu verilir, burası biraz taşra olduğu için her kurs verilmmez ama daha merkezi yerlerde her türlü kurs verilir. Kur'an kursu var. Aşırı değil ama hocalar yetişecek şekilde Kur'an kursları verilir. Semah eğitimleri verilir. Köylerde herkes bilirdi. Aleviyim diyen herkes semah bilirdi."

³⁶ HS

1.4. Seyit Süleyman (Aziz Baba) Cemevi

Seyit Süleyman (Aziz Baba) Cem Evi Yaptırma ve Yaşatma Kültür Derneği ismiyle 2014 yılında faaliyete geçen Seyit Süleyman Cemevi, Aziz Baba Ocağı'na bağlıdır.³⁷ Sultanbeyli ilçesinde bulunan cemevlerinin en küçüğü ve diğer cemevi binalarına göre oldukça eski görünümündedir. Bina yetersizliğinden dolayı morg ve gasilhâne olmadığı için cenaze erkânı yürütülmemektedir. Seyit Süleyman cemevinde de her Perşembe cem yürütülmektedir ve bu cemlere katılan Aleviler çoğunlukla Tokatlıdır. Burada da kurban kesimi ve lokma dağıtımı yapılmaktadır. Cemevinde gasilhâne bulunmadığı için burayı yürütmekle görevli zâkir Alevilerin evlerine giderek hususen cenaze işlemlerini yürütmektedir. Cemevinin bakım işleriyle de ilgilendiğini ve gelenleri karşıladığını belirten Seyit Süleyman Cemevi zâkiri, cemlerde on iki hizmet görevlerinde bulunduğunu ifade etmiştir.³⁸

2. Alevîlik Hakkında Bilgiler

Mülakat yaptığımız dede ve zâkirlere yönelttiğimiz soruların cevaplarını Alevîlik-Bektaşîlik Kavramları Arasındaki Farklar, Alevîliğin Tanımı ve Alevilerin İnanç Sistemleri, Dedelik Sistemi, Alevîlikte İbadet ve Ahlak Dair Uygulamalar ve son olarak Alevîlik ve Sünnîlik başlıkları altında inceledik. Mülakat verilerinden yola çıkarak onların görüşlerini geleneksel Alevîlik ve modern Alevîlik hususunda karşılaştırmaya imkân verecek şekilde derledik.

2.1. Alevîlik-Bektaşîlik Kavramları Arasındaki Farklar

Alevîlik, Bektaşîlik ve Kızılbaşlık kavramları arasında farklılıklar bulunmakta, Bektaşîler daha çok şehirde yaşarken Kızılbaşlar ise göçebe Türk topluluklarından oluşmaktadır. Bektaşîlik Osmanlı toplumu için tasavvufla bağlantılı olarak daha olumlu bir mana içermekte ancak Kızılbaşlık Osmanlı devletine isyan eden kesim olarak daha menfi bir anlam taşımaktadır.³⁹ Alevîlik ve Bektaşîlik, Alevîlik-Bektaşîlik şeklinde yan yana kullanılmış hatta yalnızca Alevîlik kavram çatısı altında anılmaya başlanmıştır.⁴⁰

Mülakat yaptığımız Alevîlere sorulduğunda Alevîlik-Bektaşîlik ilişkisini farklı yorumlamışlar ikisini benzer veya birbirinden tamamen farklı görenler de olmuştur. Hepsinin dikkat çektiği husus ise Kızıl-

³⁷ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 85.

³⁸ SS

³⁹ Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar / Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, 26.

⁴⁰ Ali Yaman, "Tarihsel Süreç İçerisinde Kızılbaşlık ve Bektaşîlik: Genel Bir Karşılaştırma Denemesi", *Demokrasi Platformu II/7* (2006), 1-33.

başlığın devlete karşı bir başkaldırı olduğu, Kızılbaşların tarihte merkezi yönetimlerle çokça mücadeleler verdiği şeklindedir. Fakat Bektaşiliği şehir Aleviliği olarak tanımlayan Aleviler, Bektaşilerin devletle sıkı ilişki içerisinde olmalarından dolayı Kızılbaşlık'tan ayrı görmüşlerdir. Alevilere göre Bektaşî olma, okuma ve seyri sülûk yoluyla yani tarikat sistemi içerisine girerek gerçekleşebilirken, Alevî olma ise yalnızca soydan yani neseben mümkün olmaktadır. Bu husus mülakatta iki kavramı tamamen farklı gören dede tarafından 'birisi belden, birisi yoldan'⁴¹ şeklinde tanımlanmıştır. Görüşme yaptığımız bir başka zâkir ise bu iki kavramı aynı görmekle birlikte Bektaşilerin de kendilerini Alevî olarak isimlendirdiklerini aktarmıştır.⁴² Alevîlik onlara göre köyden gelip şehirlerde yaşatılmaya çalışılan dinî bir sistem, Bektaşilik ise devlet eliyle bir tarikat sistemi şeklinde kurulan ve asıl amacı Alevîliğin eksikliklerini dinî ve tarikat yolundan tamamlamayı hedefleyen bir yapı olarak tanımlanmıştır.⁴³ Alevî-Bektaşî edebiyatında sıkça geçen dört kapı kırk makamın ne olduğu sorulduğunda hepsi dört kapıyı sırasıyla; şeriat, tarikat, hakikat, mârifet şeklinde açıklamış ve her bir kapının onar makamı olduğunu söylemiştir. On makamı gizli olduğu için söylemek istemeyen,⁴⁴ açıklamasının saatler süreceğini belirten⁴⁵ ve son olarak biz soruyu sordüğümüzde birkaçını aktaran dede olmuştur.⁴⁶ Onlara göre dört kapı kırk makam Alevîliğin hatta İslâmiyet'in anayasasıdır⁴⁷ ve Sünnî-Alevî fark etmesizin herkesin bunları bilmesi gereklidir.⁴⁸ Şeriat kapısından bahseden dede, Sünnîlerin şeriatı kelime-i şehâdet, namaz, oruç ve hac ibadetlerinden ibaret sandığını; ancak Kur'ân'da böyle bir kısıtlamanın olmadığını belirterek şeriatı, kapıların ilki olmasından dolayı ilkokula benzetmiştir.⁴⁹

⁴¹ KH

⁴² PSA

⁴³ SS

⁴⁴ PSA

⁴⁵ SS

⁴⁶ KH, Alevîlikte dört kapı- kırk makam hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bozkurt, *Buyruk*, 168, 176.

⁴⁷ SS

⁴⁸ KH

⁴⁹ HS, Şeriat ona göre bir ilkokuldan ibarettir ve dine giren her Müslüman aslında bir bakıma bu kuralları benimsemiş olur. Tarikat, hakikat ve mârifet gibi üst makamlarla eğitimin üst kademelerine atlanmakta ve bu sebeple de şeriatın kuralları gibi 'ilkokula ait' meselelerle çok uğraşılmamaktadır. Namaz, oruç, zekât ve hac ibadetini bu şekilde yorumlayan dedelerin genel kanaatine göre Sünnîler bu ibadetlerin şekillerinde takılmış ancak ibadetlerin özüne vakıf olamamışlardır.

Hacı Bektâş Velî'nin (ö. 669/1271 [?]) serçeşme yani 'çeşme başı' olduğuna mülakat yaptığımız dedelerin hepsi değinmiş ve Alevîler için öneminden de bahsetmişlerdir. Hacı Bektâş Velî Alevîler için olmazsa olmazdır,⁵⁰ on iki imamdan sonra gelir, çok kutsal bir konumdadır, hatta kendisi Hz. Ali ile özdeşleştirilmektedir.⁵¹ Alevîliği güzelleştirip içini dolduran ve bir nevi Alevîliğin kurucusu sayılan⁵² Hacı Bektâş Velî, kılıcsız, kansız bir şekilde binlerce insanı gönül yolu, sevgi, muhabbet ve aşkla irşad ederek⁵³ tüm Anadolu'nun Müslümanlaşmasında etkili olmuştur.⁵⁴

2.2. Alevîliğin Tanımı ve Alevîlerin İnanç Sistemleri

Alevîliğin nasıl tanımlanacağı hususu çok tartışılan bir mesele haline gelmiş, bu yapıya mezhep veya tarikat diyenler de olmuştur. Bu konuda Alevîlerin kendilerini nasıl tanımladıkları önem kazanmakta, onların sistemlerine dair fikirleri de dikkat çekici gözükmektedir. Mülakat yaptığımız dede ve zâkirler tarafından Alevîlik 'Allah'a kul, Hz. Muhammed'e ümmet, Hz. Ali'ye taraf ve taraftar olanlar'⁵⁵ veya 'Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, peygamberi Hz. Muhammed, kitabı Kur'ân-ı Kerim olan, imam Hz. Ali'ye intisap eden ve on iki imamı kabul eden, şeriat-tarikat-mârifet-hakikat kapılarını bilen ve bu kapılarla irşad olup insan-ı kâmil mertebesine erişen, Allah ile sevgi bağı kuran, namazı niyaz ile birleştiren, ibadeti cem olan, ibadethânesi de cemevi olan, pîri rehberi musâhibi ve kirvesi olan bir yol ve bir erkân'⁵⁶ şeklinde uzunca da tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda dikkat çeken husus bütün Alevîler tarafından 'Allah'a kul, Muhammed Mustafa'ya ümmet ve Ali'ye taraf olmak'⁵⁷ şartlarının sayılması, bu temel üzerine farklı eklemelerin yapılmasıdır. Mesela bir başka dede tarafından 'Hz. Ali ve Hz. Muhammed'e bağlı olan, hünkâr Hacı Bektâş Velî'nin yolundan gidip eline beline diline sahip olma ilkesini devam ettiren kişilere denir'⁵⁸ şeklinde Hacı Bektâş

⁵⁰ HS

⁵¹ PSA, Pir Sultan Abdal cemevi zâkiri Hacı Bektâş Velî'nin Alevîlikteki konumunu şu şekilde belirtmiştir: "Hacı Bektaş Velî, on iki imamdan sonraki en büyük kişidir. Ali'nin Hacı Bektaş şeklinde görünmesidir. Bizim için çok kutsal bir yerdedir, kendisine direkt Ali de denilir."

⁵² PSA

⁵³ SS

⁵⁴ KH

⁵⁵ PSA

⁵⁶ KH

⁵⁷ HS

⁵⁸ SS, aynı zamanda Alevîliğin yalnızca bir cümleyle tanımlanamayacağını, Alevîliğin geniş kapsamlı bir inanç sistemi olduğunu da belirtmiştir.

Veli'nin rolünün vurgulandığı bir Alevilik tanımlaması da yapılmıştır. Aleviler Aleviliğin belli başlı tek bir tanımını yapmamakla birlikte bu tanıma 'İslâm'ın özüdür', 'Eline beline diline hâkim olmaktır', 'Alevilik kadın ve erkeği ayırmadan kadına da erkeğe de eşit gözle bakmaktadır'⁵⁹ şeklinde eklemelerde bulunarak tanımlamalarını çeşitlendirmişlerdir.

Aleviler kendilerine verilen 'Alevî' ismi konusunda farklı açıklamalar yapmışlar ve kendilerine verilen bu ismi benimsemişlerdir. Bu noktada "Hz. Ali'nin evine bağlı olanlar ve onun evinden olanlar"⁶⁰ şeklinde bir açıklama ile de Alevî isminin temellendirmesini yapmışlardır. Kendilerini Hz. Peygamber'in, ehl-i beytin yani âl-i abânın, on iki imamın ve özellikle de Kerbelâ'da şehit olan Hz. Hüseyin'in soyundan gören Aleviler tüm dedelerin muhakkak Hz. Peygamber'in soyuna bağlı olduğunu da belirtmişlerdir.⁶¹ Aleviler, kendilerini isimlendirirken Kızılbaş kavramını da kullandıklarını bu kavramın daha çok merkezî otoriteye bir başkaldırı anlamını içerdiğini ifade etmişlerdir.⁶²

Yukarıda da belirtildiği gibi Aleviliğin bir mezhep, tarikat veya yaşam biçimi olduğu hususunda birlik sağlanamamış bu konuda tartışmalar yapılagelmiştir. Mülakat yaptığımız Aleviler için de bu husus tam olarak açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Onlardan bazısına göre Aleviliğe bir mezhep adı verilebilir ancak bazısı mezheplerin Hz. Peygamber'den sonra meydana çıktıklarını ve bu sebeple de mezhep kavramının Alevilik için asla kullanılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Aleviliğin bir mezhep olduğunu kabul edenler, Alevilik mezhebini Şîa yani Hz. Ali'nin taraftarı olanlar olarak gruplandırmışlardır.⁶³ Aleviliğin bir mezhep olduğunu kabul edenler için Aleviliğe asla ayrı bir din denilememekte çünkü ayrı bir din denilmesi için ayrı bir kitap da gerekmektedir.⁶⁴ Aleviliğin mezhep olduğunu kabul etmeyenler ise

⁵⁹ KH'nin yaptığı bu açıklama Aleviliğin modern tartışmalardan etkilendiğinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁰ PSA

⁶¹ HS, KH. Hubyar Sultan Cemevi dedesi bu soru sorulduğunda bir nefesle soruyu açıklamaya çalışmıştır: Mezhebimiz Şîa İmam Ca'fer yolumuz/ Musa Kazım Mirza'dır honumuz / Pir Sultan'dır benim soyum şecerem elimde kayyım/ Aslım 12 İmam'dır istersen ispatım vardır.

⁶² PSA, SS. Seyit Süleyman Cemevi zâkiri kendisini isimlendirirken daha çok Kızılbaş kavramını kullandığını belirtmiştir. Çünkü ona göre Kızılbaş bir başkaldırı anlamı taşımakta, devrim ruhunu sembolize etmektedir.

⁶³ HS, SS, Alevilere göre Şîa mezhebi hakkında bk. Bozkurt, *Buyruk*, 219.

⁶⁴ SS, Aleviliğe asla din denilemeyeceğini, Hz. Ali'nin ne bu dinin Tanrı'sı ne de bu dinin peygamberi olduğuna inanmadıklarını vurgulamıştır. Çünkü Hz.

Alevîliğin İslâm dininin özü ve İslâm'ın ta kendisi olduğunu savunmuşlardır.⁶⁵ Bu görüşlerini temellendirirken mezhep kavramının Hz. Peygamber'den yaklaşık üç yüz sene sonra çıktığı, farklı mezheplerden olan Müslümanların abdest alışları, cenaze namazı kılışlarının birbirlerine benzemediği gibi sebepleri saymışlardır. “Dört mezhep bile birbirlerine uymuyorsa bizim onlara uymamız ne kadar doğru olur?”⁶⁶ diyerek görüşlerini ifade eden Alevîler, bütün peygamberlerin Hz. Ali'nin velâyetini beyan etmek için gönderildiğini ve Alevîliğin de İslâm'ın hakikat boyutunu içeren bir yol olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁷

Alevîler kendi inançlarına dair doğru bilgiye farklı kaynaklardan ulaşmakla birlikte çoğu ilk kaynak olarak Kur'an'ı zikretmiştir.⁶⁸ Kur'an'ı özellikle mealinden okuyan dede ve zâkirlere göre Alevîlerin kaynakları Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) tarafından yakılmış, bu sebeple de çoğu yazılı belge günümüze kadar ulaşmamıştır.⁶⁹ Alevîlerin daha çok köylerde yaşadıkları için 1950'li yıllara kadar okuma yazma bilmedikleri ve bu sebeple de Alevîliğe dair temel bilgilerin çoğunlukla sözlü gelenekle aktarıldığı da vurgulanmıştır. Bu sözlü gelenek aktarımı dedelerden tâliplere veya dedelerden kendi evlatlarına şeklinde olmuştur. Geleneğin aktarıcıları ilk olarak Hz. Peygamber'den günümüze kadar gelen Alevîler'in kendileri⁷⁰ ve ikinci olarak ise Hak âşıkları veya ulu ozanlar şeklinde isimlendirilen kişilerin nefesleridir. Pîr Sultan Abdal, Şah Hatâî (ö.930/1524), Kul Himmet, Yunus Emre (ö.720/1320?) gibi pîrlerin nefesleri ve Hacı Bektâş Velî'nin *Mağâlât*'ı ve menkıbeleri de Alevîlerin yollarını öğrendikleri kaynaklar arasındadır.⁷¹ Alevîler kendilerine ait birçok yazılı kaynağın da bulunduğunu belirtmekte, bunlardan ilki *İmam Ca'fer Sâdık Buyruğu* olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷² Cenaze, nikâh, cem ayinleri gibi dinî törenlerde bu Buyruk'a başvuran Alevîler Alevîliği kitaplaş-

Peygamber, kendisinden önce gelen 124 bin peygamberin sırla geldiklerini ancak o sırrın Hz. Peygamber'de aşikâr olduğunu belirtmiştir.

⁶⁵ PSA, KH

⁶⁶ KH, HS de mezheplerin Hz. Peygamber'den sonra çıkan oluşumlar olduğunu vurgulamıştır.

⁶⁷ KH

⁶⁸ HS, KH, SS ilk kaynakları olarak Kur'an'ı zikretmişler çoğunlukla Kur'an'ı mealinden okuduklarını belirtmişlerdir.

⁶⁹ KH, SS

⁷⁰ HS

⁷¹ PSA

⁷² İmam Ca'fer Sâdık Buyruğu Fuat Bozkurt tarafından hazırlanarak basılmıştır. bk. Bozkurt, *Buyruk*.

tıran kişinin İmam Ca'fer Sâdık (ö. 148/765) olduğunu da ifade etmişlerdir.⁷³ İmam Ca'fer Buyruğu'nun yanında *Saadete Ermişlerin Bahçesi*, *Şeyh Safîf Buyruğu*, *Kumru*, Hz. Ali'nin hayatından bahseden fazilet-nâmeler de zikredilmiştir. Ancak Aleviler sözlü geleneği öncelemişler, yollarındaki her uygulamanın Kur'an'a dayandığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda edindikleri her bilginin yol dışındakilere aktarılmadığını da vurgulayan Aleviler, yolu öğrenmek için yolda olmak gerekir ilkesini de benimsemişlerdir.⁷⁴

Kur'an inançlarının çok sağlam olduğunu ve Hz. Peygamber'in tüm insanlara emanet olarak ehl-i beyt ve Kur'an'ı bıraktığını belirten Alevilere göre Kur'an'a inanmayanlar Alevî de olamayacaklardır.⁷⁵ Kur'an Allah'ın kelâmı ve Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne inen ipidir. Yol ve rehberleri olarak Kur'an'ı kabul ettiklerini belirten Aleviler, kendileri de Türkçe veya Arapçasından Kur'an'ı okumakta; ancak Kur'an eğitiminden önce ahlak eğitimine önem vermektedirler. Bir çocuğun Kur'an'ın Arapça okumasını öğrenmeden önce ahlaklı bir insan olmayı öğrenmesi gerektiği, ahlaklı olmayan bir insanın Kur'an'ı da zaten uygulamayacağı belirtilmiş, Kur'an'ı okuyanın Hz. Muhammed, yazanın ise Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶ Bütün çocuklara Kur'an öğretmek için baskı yapmayan Aleviler, Kur'an eğitimine daha çok cenaze erkânlarını yürütecek olan hocalar için önem vermekte, bu da öldükten sonra Sünnî hocaların cenaze namazlarını kıldırılmaları için gerekli olmaktadır.⁷⁷ Cem erkânında, Hızır lokmalarında ve cenazelerde Kur'an'ı sürekli okuduklarını vurgulayan

⁷³ HS, Aleviler Buyruk'un İmam Ca'fer Sâdık tarafından yazıldığına inansalar da bu hususun gerçeklikle bağdaştığını söylemek zordur. Çünkü Buyruk nüshaları on altıncı yüzyıldan geriye gitmemektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Harun Yıldız, "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 9/30 (2004), 328.

⁷⁴ HS, PSA

⁷⁵ HS, PSA. Aleviler'in ana kaynaklarında Kur'an'ın önemi için bk. Bozkurt, *Buyruk*, 35.

⁷⁶ KH, HS, Hubyar Sultan Cemevi dedesi Kur'an'ın yazılması ve kitaplaştırılması hakkında şunları belirtmiştir: "Kur'an kitaplaşırken birçok süreçten geçti. İlk olarak ceylan derilerine, kemiklere yazdılar. Sonra yangınlar çıktı. Sonra Mervân döneminde olaylar oldu. İnsanlar hafızalarında kalanları Kur'an'a yazdılar. Bu sebeple Alevilik daha çok ledün ilmine inanır. Kur'an'a tabi ki inanır ama bazı şeyleri Alevî toplumu yorumlar ve yargılar."

⁷⁷ HS, Hubyar Sultan dedesinin Aleviliğin modern dönemdeki algısına dair şu sözleri dikkat çekicidir: "Biz de dilimizin döndüğünce eğitim veriyoruz ama bizim eğitim sistemimiz laik eğitim sistemidir. Atatürkçü düşünce eğitimi üzerine daha çok ağırlık verilir. Bilim üzerine daha çok eğitim verilir. Hep Kur'an'a bağlayıp da insanları Araplaştırmaya pek önem vermeyiz. Daha çok kendi dilimizde buna önem veririz."

Alevilere göre cemdeki her uygulama Kur'an'da geçmektedir.⁷⁸ Kur'an'ın iki kısım olduğunu belirten Aleviler, ilkinin kitap halindeki Kur'an yani Kur'an-ı samî (sessiz Kur'an), diğerini ise telli Kur'an olarak açıklamışlardır. Telli Kur'an sazlar ve deyişlerle eş anlama gelmekte, telli Kur'an'ın okunması bu yolun erkân ve içeriğini saz eşliğinde deyişlerle anlatmaktır.⁷⁹ Bu noktada Alevilikte önemli bir yeri olan yedi Ulu Ozan ve onların deyişleri karşımıza çıkmaktadır. Alevilere göre birçoğu aynı tarihsel süreçte yaşamış olan bu yedi Ulu Ozan; Nesîmî Yemîni, Fuzûlî, Hatâyî, Virânî, Pîr Sultan Abdal ve Kul Himmet'ten oluşmaktadır. Bu kişiler Alevilikte pîr sayılan ve kendilerini Allah'a adanmış, bu sebeple de sözleri ve deyişleri değerli olan ulu kimselerdir.⁸⁰

Yaptığımız görüşmelerde Alevilerin ahirete imanının altı şartından biri olarak inandıkları, bu inanışlarının Sünnîlerin cennet ve cehennem anlayışlarından farklı olduğu, cennet ve cehenneme inandıkları; ancak özellikle cennetin altından şarap ırmakları akan ve herkese hüriler ve gılmanların verildiği bir ahiret tasavvuru olmadığı ifade edilmiştir.⁸¹ Önemli olanın dünya hayatında kişinin yapıp ettikleri olup, yolun kurallarına uyulmasıyla kişinin dünyasını cennete çevirebileceği de belirtilmiştir. Kendi nihai hedeflerinin 'Hakk'a ulaşmak' olduğunu belirten Aleviler, asıl amacın cennet nimetleri değil Allah'ın rızasına ulaşmak ve O'nun rızasını kazanmak olduğunun da altını çizmişlerdir.⁸² Aleviler kendilerinin fırka-i nâciye olup olmadıkları hususunda birliğe varamamışlar, ahirette kendilerinin kurtuluşa ereceğini ifade edenlerin yanında bir fırkanın değil kişisel kurtuluşun olacağını savunanlar da olmuştur.⁸³ İlk görüşü savunanlar Alevilerin en önde olduklarını, ahirette kendilerinin kurtuluşa ereceğini çünkü Hz. Peygamber'in Ali'yi sevmeyenin gerçek Müslüman olamayacağını

⁷⁸ PSA

⁷⁹ KH

⁸⁰ HS, KH, PSA, SS

⁸¹ PSA, HS, KH, SS. Hubyar Sultan Cemevi dedesi cehennemi şu şiirle betimlemiştir: "Cehennemde vardır oddan dereler / Niyaz vermeyeni oraya sürerler/ Bir niyazı bölük bölük ederler/ Eyler erenler hakka niyaz edelim/ Cehennemde vardır gayya kuyusu/ Niyaz vermeyeymiş hemen eyisi/ Yetmiş yıllık yoldan gelir koyusu/ Eyler erenler hakka niyaz edelim /Pir Sultan Abdalım niyaz bizde var/ Niyaz her mümine her müslüme de var/ Niyaz hak evinde hemen günde var/ Eyler erenler hakka niyaz edelim"

⁸² PSA, HS, Kul Himmet Cemevi dedesi "Pir Sultan Abdal'ın bir sözü var 'Cehennem dediğiniz nar ile ateş/ Herkes odununu burdan götürür' Kişi temiz ahlak sahibi ise cenneti ala ile müjdelendir." diyerek konu ile ilgili görüşünü dile getirmiştir.

⁸³ SS

belirttiğini söylemişlerdir.⁸⁴ Onlara göre hangi inançtan olursa olsun Hz. Ali'yi sevmeyen gerçekten inançlı bir kişi sayılamaz ve bu sebeple de kurtuluşa eremez. Kader inancı hususunda Aleviler hayrın Allah'tan şerrin ise insandan olduğunu benimsediklerini vurgulamışlardır.⁸⁵ Alın yazısına inandıklarını belirten Aleviler, kötü işlerin insanın kendi seçimleri sonucunda meydana geldiğini, kişinin kendi çabasının kaderinde etkili olduğunu da ifadelerine eklemiştir.⁸⁶

İnanç sistemlerinin temelini oluşturan 'Hak-Muhammed-Ali' anlayışı kendilerine sorulduğunda hepsi aynı cevabı vererek bu Üçler'deki 'Hak' ifadesi Allah'ın varlığı ve birliğini, 'Muhammed'in Allah'ın elçisini ve 'Ali'nin de Hz. Ali'nin velâyetini belirttiğini söylemişlerdir.⁸⁷ Bütün Aleviler Allah'ın varlığına ve birliğine inanmakta, O'nun tüm âlemin yaratıcısı olduğunda herhangi bir şüphe bulunmadığını beyan etmektedirler.⁸⁸ Allah'ın doğmamış ve doğurmamış olduğu, yaratılmış hiçbir şeye de benzemediği gibi hususları da Tanrı tasavvurlarına ekleyen Aleviler, Hz. Muhammed'in O'nun son peygamberi olduğunu da kabul etmişlerdir.⁸⁹ Ancak bu noktada dikkat çeken husus Hz. Muhammed'in gönderiliş amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin velâyetini duyurmak amacıyla gönderilmiş hatta bu amacı ilk peygamber Hz. Âdem'e Cebrâil bizzat kendisi bildirmiştir.⁹⁰ Hz. Âdem cennetteyken arşın sağ tarafından ehl-i beytin isimlerini görmüş, Cebrâil bu isimlerin Âdem'den sonra dünyaya gelecek peygamber ve onun ehlinin isimleri olduğunu bildirmiştir. Hz. Ali'nin velâyetini yaratılış öncesi bu anlatıyla temellendiren Alevilere göre, onların Hz. Ali'yi peygamber olarak gördüklerine dair söylenenler de kesinlikle yanlıştır. Onlar Hz. Ali'yi imam ve gerçek halife olarak görmektedirler. Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum'da

⁸⁴ HS, Bozkurt, *Buyruk*, 30.

⁸⁵ KH

⁸⁶ PSA, SS, HS, Hubyar Sultan Cemevi dedesi bu konuya açıklık getirmek için şu ifadeleri kullanmıştır: "Dua etmekle o lokma buraya gelir mi? Gelmez. Onun için kaderde de bu vardır. Tedbirini alacaksın ona göre hizmetini yapacaksın. Takdir Allah'tandır."

⁸⁷ PSA, KH, HS, SS

⁸⁸ HS

⁸⁹ HS, KH

⁹⁰ HS, KH

Hız. Ali'nin kendisinden sonra imam olacağını diğler sahâbilerine bildirmiş,⁹¹ sahâbiler de bu hususta Hız. Peygamber'e söz vermişler, ancak o vefat ettikten sonra bu sözlerini tutmamışlardır.⁹² Onlara göre diğler bütün halifeler Müslüman olmadan önce büyük günahlar işlemişler ve bu sebeple aslında halife olmaya da layık değillerdir. Yalnız Hız. Ali Müslüman olmadan önce büyük günahları işlememiş bu özelliğı sebebiyle halifelige en layık olan kişi olarak belirmiştir.⁹³ Aleviler, Hak-Muhammed-Ali ifadesinde Üçler'i bir arada kullanma sebeplerini bu üçünün bir ağaca benzediğini; bunlardan birinin kök, birinin gövde, birinin de dal görevi gördüğünü, hepsinin aslen bir bütün oldukları şeklinde açıklamışlardır.⁹⁴

Kırklar Meclisi, Aleviler'in geleneksel inanışlarında Hız. Muhammed ve Hız. Ali'nin konumlarını tayin etmek açısından önemli bir yere oturmaktadır.⁹⁵ Görüşme yaptığımız her Alevi Kırklar Meclisi hakkında ayrıntılı bilgiye sahiptir. Hız. Peygamber'in mi'rac yolculuğı sırasında Kudüs'te Mescid-i Aksâ'dan Allah'ın katına yükseltildiğı hadisesini Sünniler ve Şia'nın benimsediğı gibi kendilerinin de benimsediklerini belirten Aleviler, bu yolculuğun Sünni ve Şii kesim tarafından eksik anlatıldığını, yolculuğun devamında Hız. Peygamber'in Kırklar Meclisi'ne uğradığını belirtmişlerdir.⁹⁶ Allah Hız. Peygamber'i yanına çağırduğında kalbinde yalnızca bir gencin sevgisini bulmuştur. Aleviler bu gencin Hız. Ali olduğunu ve Hız. Peygamber'in Kırklar Meclisi'nde Hız. Ali hakkında farklı bilgiler öğrendiğini ifade ederler.⁹⁷

⁹¹ HS'ye göre Hız. Peygamber burada uzunca bir süre vaaz verdikten sonra Hız. Ali'yi yanına çıkarır: 'Lahmuke lahmi, cismike cismi, revmike revmi, ruhike ruhi' der. Yani eti etimden, kanı kanımdan, canı canımdandır.

⁹² KH, KH Hız. Ali'nin ilk Müslüman olması, Hız. Peygamber'in kızıyla evlenmesi ve Hayber'in fethinde Hız. Peygamber'in ona sancağı verirken 'Allah onu sever, o da Allah'ı sever' demesi gibi sebepleri sayarak Hız. Ali'nin faziletlerine örnekler vermişlerdir. Yine Hız. Ali Kâbe'nin içinde doğan ilk ve tek çocuktur. Hız. Ali Kâbe'nin içinde doğduktan sonra annesi onu Kâbe'den çıkarmamış, çıktıktan sonra da ilk olarak annesini emmemiş, Hız. Peygamber'in dilini emmiştir. Hız. Ali doğduktan sonra üçüncü günde Hız. Peygamber onun kulağına Tevrat, Zebur ve İncil'i okumuştur. Bu gibi mitolojik anlatılarla da Hız. Ali'nin önemi Aleviler tarafından vurgulanmıştır.

⁹³ KH

⁹⁴ SS

⁹⁵ Bozkurt, *Buyruk*, 13.

⁹⁶ PSA, HS, KH, SS, Seyit Süleyman Cemevi zâkiri Hız. Peygamber'in mi'racta Allah'a 90 bin kelâm danıştığını, bu kelâmların 30 binini dünyaya dağıttığını, 60 bininin ise Hız. Ali'de sır olarak kaldığını belirtmiştir.

⁹⁷ KH, Kul Himmet Cemevi dedesi bu olayı şu şekilde anlatmıştır: "Allah teala Hız. Peygamber'i yanına çağırduğunda onun kalbinde yalnızca bir gencin sevgisi

Kırklar Meclisi'nin kapısına vurduğunda hemen içeri alınmayan Hz. Peygamber, ancak 'Ben fakir u fukarayım, Allah'ın bir kuluyum' dediğinde alınmıştır. Bu mecliste 23 erkek ve 17 kadın bulunmaktadır.⁹⁸ Aleviler bu meclisin kadın erkek karışık olduğunu, buradan yola çıkarak kendilerinin de cem ayinlerini kadın ve erkek karışık bir biçimde gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.⁹⁹ Hz. Peygamber Kırklar Meclisi'nin otuz dokuz kişi olduğunu fark ederek kırkıncılarının nerede olduğunu sorar ve kırkıncılarının Selmân-ı Fârisî (ö.36/656) olduğu, onun da 'şehidullah'a' gittiğini öğrenir.¹⁰⁰ Hz. Peygamber bu meclisin en büyüğünün kim olduğunu sorduğunda meclistekiler birbirlerinin omzuna niyaz ederler ve en son Hz. Peygamber'in omzuna niyaz edilmiş olur. Bu sırada Hz. Peygamber mecliste Hz. Ali'yi de görmüştür.¹⁰¹ Selmân-ı Fârisî 'şehidullah'tan' döndükten sonra bir üzüm tanesi getirerek Hz. Peygamber'in bu taneyi kırk parçaya bölmelerini istemiş, Hz. Peygamber de üzüm tanesini ezerek kırka bölmüş, mecliste bulunan kırk kişi bu üzümde içince mest olup semah dönmeye başlamışlardır.¹⁰² Alevilere göre semah ve cem ayininin kökeni bu şekilde mi'rac hadisesine dayandırılmaktadır.

Kerbelâ hakkında Alevilerin verdikleri cevaplar, bu olayın onlar için büyük bir anlam ifade ettiğini ispatlar niteliktedir. Hz. Peygamber'in ailesinin acımasızca katledildiğini belirten Aleviler, bu olayın yalnızca Aleviler için değil, tüm Müslümanlar ve kendini bilen bütün insanlar için derin bir yara olduğunu vurgulamışlardır.¹⁰³ Hz. Hüseyin'in yanlarına gelmesi için çağırılan ve onun yanında olacaklarına söz veren Müslümanlar, Muâviye'den korkmaları sebebiyle Hz. Hü-

vardı ve biz Hz. Peygamber'e o gencin sesiyle seslendik diyor. Mi'rac tan indiğinde soruyorlar Ya Resulullah Allah sana hangi gencin sesiyle seslendi? Hz. Peygamber diyor ki Hz. Ali'nin sesiyle seslendi."

⁹⁸ HS, KH, PSA, SS, Pir Sultan Abdal Cemevi zâkirine göre Hz. Peygamber 'Ben fakirül hudemayım' yani 'Ben fakirlerin hizmetçisiyim' dediğinde içeri alınmıştır. Seyit Süleyman Cemevi zâkirine göre ise Hz. Peygamber'e Cebrâil "kulum, köleyim, biçareyim, kul oldum kapınıza geldim" şeklinde söylemesini öğretmiştir.

⁹⁹ KH

¹⁰⁰ PSA, SS

¹⁰¹ KH, Kul Himmet Cemevi dedesi bu sebeple "Ali'nin sırrına ereyim dersin/ Hakla hakikati göreyim dersin" denildiğini belirtmiştir.

¹⁰² PSA, SS

¹⁰³ PSA, HS, Mülakat yaptığımız Aleviler Kerbelâ hadisesini gözleri dolarak anlatmış ve çok duygulanmışlardır.

seyin'i yalnız bırakmışlar ve Hz. Hüseyin ve ailesi acı bir şekilde öldürülmüştür.¹⁰⁴ Hiçbir peygamberin çekmediği zulmü ailesi, çocukları ve torunlarıyla Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in çektiğini belirten Aleviler, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ için 'Ben Yezid'e biat edersem dedemin dini ölür. Ben Yezid'e biat etmezsem Hüseyin ölür.' dediğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in tüm Müslümanlara ehl-i beytini emanet olarak bıraktığını; ancak Hz. Ali'nin başından yaralanarak öldürülmesi, Hz. Fâtıma'nın eziyet ve zulüm görmesi, Hz. Hasan'ın Muâviye tarafından zehirlenmesi ve Hz. Hüseyin'in ise başı kesilerek öldürülmesi hadiseleri Alevilere göre Müslümanların bu emanetlere sahip çıkamamalarının ispatıdır. Müslümanların şu an bu durumda olmalarının sebebi Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ve akabinde Emevîler'in başa geçip İslâm dinini bozmasıdır.¹⁰⁶ Muharrem erkânı da Alevîlerin bu acı olayı anmak amacıyla yaptıkları uygulamaları ifade eden bir terimdir. Alevîler Muharrem ayında on iki gün oruç tutarlar ve Kerbelâ hadisesinde Hz. Hüseyin'in çektiği acıları anımsama amacıyla bu oruçta su içmez, soğan-sarımsak ve et yemezler.¹⁰⁷ Bu günlerin onlar için yas günleri olduğunu bu sebeple tıraş olmayıp banyo yapmadıklarını da ifade etmişlerdir. Yaptığımız görüşmelerde Muharrem ayında genelde Kerbelâ'da yaşanan acı olayların ve on iki imamın çektiği acıların anlatıldığı sohbetlerin yapıldığı ve mersiyelerin okunduğunu belirten Alevîler on iki günün sonunda kurban kesip aşure pişirmektedirler.¹⁰⁸

Alevîler on iki imamın tamamını kabul etmiş, Hz. Ali'den Muhammed b. Hasan el-Mehdi'ye kadar bütün imamların hak olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁰⁹ On iki imam inançlarını temellendirirken diğer

¹⁰⁴ HS, SS

¹⁰⁵ KH, Kul Himmet Cemevi dedesi Kerbelâ hadisesi için şu ifadeleri kullanmıştır: "Kerbelâ bir zulüm yeridir, Kerbelâ bir şer yeridir, Kerbelâ bir katliam yeridir. Ama Kerbelâ'da Hüseyin şehit olmasaydı şimdi biz ne İslâm'ı ne de bu yolu konuşabiliyor olurduk. Hz. Hüseyin Kerbelâ'da kendi canını vererek dedesinin dinini korumuştur. Hz. Hüseyin cennet ile cehennemi birbirinden ayıran bir çizgidir. Hüseyin'ler var oldukça İslâm dini her daim var olur."

¹⁰⁶ HS, KH

¹⁰⁷ HS, KH, Pir Sultan Abdal Cemevi zâkiri tuttıkları bu orucun şekilsel bir oruç değil daha çok Kerbelâ'yı yeniden anımsamak ve orada çekilen acıları hissetmek amacıyla tutulan bir oruç olduğunu belirtmiştir.

¹⁰⁸ HS, PSA, SS, KH, Alevîler bu kurbanı Hz. Peygamber'in soyunun Zeynelâbidin'den devam ettigine şükretmek amacıyla kestiklerini belirtmişlerdir.

¹⁰⁹ HS, KH, PSA, SS. Kul Himmet Cemevi dedesi on iki İmam inanışlarını bir şiirle anlatmıştır: "Dinle eyice ey sofular ezel imamınız kimdir? Salavat indi şanına Muhammedün ehl-i dindir. Birincisi İmam Ali, ikincisi İmam Hasan, üçüncüsü İmam Hüseyin, dördüncüsü Zeynelâbidindir. Beşincisi İmam Bakır, al-

peygamberlerden örnekler getiren Aleviler Hz. İsa'nın on iki havârisi, Hz. Mûsâ'nın esasını taşa vurduğunda on iki pınar su fışkırması, Hz. Ya'kûb'un on iki oğlu olmasını bu örnekler arasında saymışlardır.¹¹⁰ Alevilere göre sahâbilerden biri Hz. Peygamber'e diğer bütün peygamberlerin yardımcısının olduğunu ve Hz. Peygamber'in yardımcısının kim olduğunu sormuş o da kendi yardımcısını Hz. Ali olarak beyan etmiştir.¹¹¹ Hz. Peygamber'in de bu şekilde Hz. Ali'nin soyundan gelen on iki imamı yani yardımcısı vardır ve en son gelecek imamı bütün dünya beklemektedir.¹¹² Bu noktada Alevilere Şîa ve Alevilik arasındaki farklar sorulduğunda Alevilik ve Şîilik arasında inançsal ve uygulama açısından birçok benzerlik ve farklılıkların bulunduğunu belirtmişlerdir. Bir kısmına göre Şîiler aynı Sünnîlere benzemekte, camiye gidip Ramazan orucu tutmaları bu benzerliklerini kanıtlamaktadır.¹¹³ On iki imam inancı, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul, Muharrem orucu gibi konularda benzer olduklarını ifade eden Aleviler,¹¹⁴ Şîilerin Muharrem orucunu on gün kendilerinin ise on iki gün tuttıklarını, cem ayini gibi önemli erkânların Şîilikte bulunmadığını ve Şîilerin şeriata tamamen bağlı olduklarını belirtmişlerdir.¹¹⁵ Sünnîlerin arasında rahatça yaşadıklarını ancak Şîilerin arasında bu kadar rahat yaşayamayacaklarını da söyleyen Aleviler, kendilerinin Türk kültürünün bir temsilcisi ve taşıyıcısı olduklarının altını da çizmişlerdir.¹¹⁶ Yine bu bağlamda mülakat yaptığımız Aleviler şeriat kurallarında katı bir tutumu benimsemeyip İslâm'ın özündeki kurallara uyduklarını ifade ederek Aleviliğin her zaman yeniliğe açık olduğunu, kadın erkek birlikte modern bir şekilde ibadet ettiklerini, bu açıdan da Kur'an'ın emir ve yasaklarının özüne indiklerini söylemekten geri durmamışlardır.¹¹⁷

tuncısı İmam Ca'fer, yedincisi Mûsâ-i Kâzım sekizincisi Rızâ-i Handır. Dokuzuncu Muhammed Takî, onuncu Ali en-Nakî, on birinci ol Hasan Askerî, on ikinci Mehdî-i Sahib Zaman'dır., Bozkurt, *Buyruk*, 121.

¹¹⁰ PSA, KH

¹¹¹ PSA

¹¹² KH

¹¹³ SS, Seyit Süleyman Cemevi zâkiri Şîilerin aslında Hz. Hüseyin'i yolda satanlar olduğunu söylemiştir.

¹¹⁴ KH, PSA

¹¹⁵ HS, PSA

¹¹⁶ HS, KH

¹¹⁷ HS, Hubyar Sultan Cemevi dedesi Aleviliğin meydana gelişi konusunda şöyle bir hususu paylaşmıştır: "Hacı Bektaş Veli göçebe Türklerin İslâm'ı nasıl benimseyeceğini düşünmüş. Yazın başka yerde kışın başka yerde yaşıyorlar. İslâm'ın özûyle birlikte doğruluk, dürüstlük şiarı üzerine öğretisini kuruyor. Sonra miraçta olan cemi katıyor işin içine. Yani direkt olarak Türkleri liseye

2.3. Dedelik Sistemi

Dedelik kurumunun isimlendirilmesi ‘dede’ kelimesi ile rağbet görmüş, fakat pîr, mürşit, rehber, seyyid gibi nitelermelerin de olduğu söylenmiştir.¹¹⁸ Bir başka dede ise bunların hepsinin farklı anlamlara gelen kavramlar olduğunu açıklayarak anlatmıştır. Bu açıklamaya göre rehber ilk kapıdır ve tâlip ilk olarak rehber kapısına varır ve rehber onu eğitip yola getirir. Pîr ise rehberin bir üstüdür ve tâlip hamurken onu pişirir. Mürşit Hz. Ali, pîr Hz. Hüseyin, rehber Hz. Muhammed’dir. Yol ve erkânı Hz. Muhammed tarif ettiği için o hepsinden üstündür.¹¹⁹ Bir diğer dedeye göre ise dede ayinleri yürüten kişidir, pîr ise dergâhı kurandır ki bu da Hacı Bektâş Veli’dir. Mürşit onun bir altındadır ve pîrin de pîri vardır. Yapılan bu ayrımlardan sonra, her Alevî bireyin dede, pîr veya rehberinin mutlaka olması gerektiği belirtilmiştir. “Eğer dede, pîr veya rehberimiz olmazsa Sünnileşiriz”¹²⁰ yorumu da dedeliğin önemini açıklamaktadır.

Aleviliğin olmazsa olmaz unsurlarından biri olan dedenin sahip olması gereken ilk özellik, soyunun Hz. Peygamber’e dayanmasıdır. Bundan dolayı dedelik babadan oğula aktarılır, ancak her dedenin çocuğu dede olup posta oturamaz. Dede çocukları içinde hangisi bu yola gönül verdiyse ve bu göreve layıkta o hizmet eder.¹²¹ Sünnilerle kıyaslama yoluna gidilerek camilerde herhangi bir kişinin veya çocukların dahi imamlık yapabildiğini, ancak Alevilikte imamlık için evlâd-ı resul yani seyit olunması gerektiğinin üstünde ısrarla durulmuştur.¹²² Alevî dedesinde olması gereken nitelikler şöyle sıralanmıştır: Kur’ân’ı bilmeli, ahlaklı olmalı, bilgi birikimi olmalı, tarikat yönünden kendini geliştirmeli.¹²³ Bunlara ek olarak dedelerin iyi bir psikolog, savcı, hekim olduğu belirtilmekte, tâlip yoksa dedelik makamının da herhangi bir işe yaramayacağının altı çizilmiştir.¹²⁴ Dedelerin erkân ve irşad vazifesindeki bilgileri nasıl elde ettikleri hususunda sözlü aktarım, Kur’ân ayetleri, kâmil insanların verdiği eğitimler, İmam Ca’fer Buyruğu gibi bilgi kaynaklarının dedelerin bilgilen-

geçiriyor. Liseye giden bir çocuk gidip de beş vakitle uğraşayım demez. İlkokula geri döner mi dönmez. Alevilik hep bir adım ileridir.”

¹¹⁸ PSA

¹¹⁹ KH

¹²⁰ SS

¹²¹ HS

¹²² KH

¹²³ HS, KH

¹²⁴ HS

dikleri yollar olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada dedelerin bilgilen-diği belirli bir ana kaynağın olmadığı anlaşılmakta dedenin insan-ı kâmil noktasına ulaştığı ve böylelikle de gerekli eğitimleri almış olduğu kabulü karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵

Dedelikte ocak sistemi mevcuttur ve her dede belli bir ocağa bağlı bulunmaktadır.¹²⁶ Görüştüğümüz Alevilerin hepsi ocak sisteminin günümüzde fazlalaştığından şikâyet etmektedir. Belli bağlı ocakların dışında sonradan uydurulan ve hatta hükümet eliyle yaratılan ocakların olduğu öne sürülmüştür.¹²⁷ Ocakta hizmette bulunan dedelere tâlipler tarafından sağlanan maddi olanaklardan dolayı bu durumu kullananlar vesilesiyle asıl ocaklara eklenen ‘dikme ocaklar’ meydana gelmiştir. Türkiye’de bulunan ocak sayısı konusunda belirsizlik vardır. Yüzün üzerinde,¹²⁸ dört yüzün üzerinde,¹²⁹ üç yüz kadar¹³⁰ olduğu söylenmekle birlikte Türkiye’de kabul edilen on iki asıl ocağın olduğu fakat bu ocakların dışında da ocaklar bulunduğu aktarılmıştır.¹³¹ Alevî ocaklarının hepsi birbirine bağlı olup hiyerarşik bir sistem içerisindedirler. “El ele, el Hakk’a” düsturuyula hareket ederler ve bu hiyerarşik yapının en üstünde Hacı Bektâş Veli bulunur.¹³² Ocak sisteminin pîr, rehber ve mürşit gibi makamları bulunmakla birlikte bu ocaklarda tâlip gözetilir, onların ibadet işleriyle uğraşılır, kavga-sorunlarına çözüm üretilir ve bu sebeple bir nevi mahkeme rolü üstlenmektedir. Alevilerin iddiasına göre Aleviler çok fazla mahkemeye gitmezler.¹³³ Bunun yerine problemlerini cemevlerindeki dedelere arz edip orada dâr divanları kurarlar. Ocaklar da tâlipleri barıştıırarak veya ceza vererek olaylara çözüm üretirler. Geleneksel Alevilik’ten farklı olarak eskiden tâlipler arasında bir sıkıntı çıkınca ocakta bulunan pîre mektup yollanıp durum arz edilirken günümüzde telefonla aranıp durum bildirilmektedir.¹³⁴

¹²⁵ PSA

¹²⁶ Alevilikte ocak sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cenksu Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016); Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”.

¹²⁷ HS

¹²⁸ SS

¹²⁹ HS

¹³⁰ KH

¹³¹ PSA

¹³² SS

¹³³ PSA

¹³⁴ SS

Mülakat yaptığımız tüm dede ve zâkirler, dedelik sisteminin Aleviliğin yaşatılması için mutlaka gerekli olduğunu aktarıp günümüzde de dedelik sisteminin önemini hâlâ koruduğuna dikkat çekmiştir. Fakat bununla beraber dedelik sisteminin gittikçe bozulduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Dedeler önceden köy köy dolaşıp tâlip gözetmekteyken şimdi ise cemevlerinde oturmakta ve onların bu pasif konumları da inanişta gevşemelere ve bozulmalara sebep olmaktadır.¹³⁵ Her dedenin kendinden bir şeyler katarak Aleviliği orijinalinden uzaklaştırdığını belirten Aleviler, önceden köylerde saatlerce cem yapıldığı, etkileyici ve verimli konuşmaların olduğunu; ancak şehirlerde hem cemlerin saatlerinin hem de dedelerin konuşmalarının kısaltıp etkisini yitirdiğini söylemişlerdir.¹³⁶

Hakkullah veya çıralık kavramı dedelik sistemi ile birlikte akla gelen bir kavramdır ve eskiden dedelerin geçimlerini sağlamak için tâliplerin dedelere yapılan gönüllü yardımın adıdır.¹³⁷ Mülakat yaptığımız Aleviler tarafından hakkullah sisteminin günümüzde köylerde hâlâ uygulandığını ancak şehirdeki sistemin tam olarak bu şekilde işlemediğini ifade etmişlerdir.¹³⁸ Köken olarak hakkullah kavramını Kur'an'daki ganimet ayetleriyle temellendiren Aleviler, ganimetlerin beşte birinin Hz. Peygamber ve ailesine verilmesinin emredilmesi gibi Hz. Peygamber soyundan gelen dedelere de tâliplerin kazançlarının bir kısmını vermeleri gerektiği şeklinde yorumlamaktadırlar.¹³⁹ Onlar bunun dedelere verilen bir rüşvet olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamakta ve hakkullahın belirli bir sınırının olmadığını, bir üzüm tanesinin de bir üzüm bağının da hakkullah olabileceğini belirtmektedirler.¹⁴⁰ Alevî dedelerinin büyük çoğunluğu köylerde tâlipler tarafından verilen hakkullah ile geçimlerini sağlarken günümüzde şehirleşmeyle birlikte geçimin zorlaşmasından dolayı dede geçimini sağlamak için çalışmak durumundadır. Hakkullah yetersiz olduğu durumda ya dedeye devlet tarafından standart bir maaş bağlanacak ya da kendisi geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalacaktır.

¹³⁵ HS

¹³⁶ SS

¹³⁷ SS, Eskiden dedeler köy köy gezerek tâliplerini dolaşmakta ve evlerine aylar sonra dönmekteydiler. Bu sebeple tâlipler dedelerin geçimlerini karşılamak amacıyla dedelere hakkullah adı altında ücret ödemişlerdir. Ancak bu ücreti dede tâliplere dayatmamakta, tâlip gönlünden ne kadar geçerse o kadar vermektedir. Bu konuda HS 'Tâlip cömert ehli olmalı, pir de kanaat ehli' diyerek bu sistemin tamamen karşılıklı rızaya dayalı olduğunu ifade etmiştir.

¹³⁸ HS

¹³⁹ KH

¹⁴⁰ HS, PSA, SS

Görüştüğümüz Alevilere dedelerin standart bir maaşa bağlanması hususuna nasıl baktıkları sorulduğunda dede olanlar bu duruma olumlu bakarken diğer zâkirler olumsuz yaklaşmıştır. Eskiden dedenin geçim kaynağının hakkullah olduğunu bilen tâliplerin dedeye bu bilgiyle yaklaştığını ancak dede devletten maaş aldığı takdirde tâlip dedenin yapması gerekenleri hep zorunluluk olarak göreceği kaygısı belirtilmiştir.¹⁴¹ Devletin veya herhangi bir kurumun elinden maaş almak Alevilerin inançlarına ters olarak yorumlanmış çünkü devletin bu maaş vesilesiyle dedeyi kendi tarafına çekebileceği ihtimali dile getirilmiştir. Bu yüzden dedenin hiçbir zaman aç kalmayacağı, eğer kalacaksa da çalışması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴² Dedenin maaşa bağlanması hususuna olumlu bakanlar dedenin her an cemevinde bulunup oraya gelenlerle sohbet etmesi, insanları dinlemesi, sorunları çözmesi, hizmet etmesi gerektiğini belirterek,¹⁴³ maaş bağlamında devletin cemevlerini ibadethâne olarak kabul etmesi gerektiğine de vurgu yapmışlardır.¹⁴⁴

Cemevleri dernek çatısı altında faaliyetlerini yürütmektedir ve her derneğin bir başkanı olmakla birlikte her cemevinin de bir dedesi vardır. Aynı kurum içerisinde otorite olarak hem dernek başkanının hem de dedenin bulunması hususunda tüm Aleviler ikisinin de işinin ve müdahale etmesi gereken alanın farklı olduğunu, herhangi bir çatışma yaşanmadığını söylemiştir. Buna göre dernek başkanı bina işleriyle, etkinliklerle, cemevinin yönetimiyle, idari işlerle ilgilenerek Alevî topluma fayda sağlamaya çalışır.¹⁴⁵ Aynı zamanda dernek başkanı da tâlipler arasından seçilir ve seçimle başa gelir. Dede inançla, başkan kurumla ilgilenir. Siyasi konularda dernek başkanının sözü geçerken cem ibadeti sırasında dedenin sözü geçer, orada başkan sıradan bir vatandaşdır.¹⁴⁶ Dede, başkanın, başkan da dedenin işine karışmamaktadır. İnanç alanında son söz dedenin, yönetim alanında son söz başkanındır.¹⁴⁷

2.4. Alevilikte İbadet ve Ahlaka Dair Uygulamalar

Alevilikte ibadetler önemli bir yer tutmakta özellikle cem ibadetiyle öne çıkan Aleviler namaz, oruç ve kurban gibi ibadetleri farklı şekillerde yorumlayarak uygulamaktadırlar. Mülakat yaptığımız dede ve

¹⁴¹ SS

¹⁴² PSA

¹⁴³ HS

¹⁴⁴ KH

¹⁴⁵ PSA

¹⁴⁶ SS

¹⁴⁷ KH

zâkirler namaz ibadetinin Alevilikte olup olmadığı hususunda bir birliğe varamamışlar bir kısmı namaz ibadetinin Kur'ân'da da geçmediğini, Kur'ân'da yalnızca 'salât' kelimesinin yani 'dua'nın olduğunu belirtmişler ve buna göre hem İslâm'da hem de Alevilikte namazın olmadığını savunmuşlardır.¹⁴⁸ Aleviler beş vakit namazın Kur'ân'da emredilmediğini savunmakla birlikte kendilerinin camilerden uzak durma sebepleri olarak da Emeviler döneminde camilerde Hz. Ali ve ehl-i beyte küfür edildiğini, bu sebeple de Alevilerin camileri terk etmek zorunda kaldıklarını öne sürmüşlerdir.¹⁴⁹ Onlar için Alevilikte namaz kelimesi değil ibadet kelimesi vurgulanmaktadır. Sünnilerin Alevilerden kendilerinin kıldıkları gibi beş vakit, şekilsel bir namaz ibadeti beklediğini belirten Aleviler, Alevilikte iki tür namazın bulunduğunu bunlardan birinin dik namaz yani cenaze namazı bir diğeri-nin ise halka namazı yani cem ibadeti olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁰ Ayrıca Alevilikte 'daimi salât'ın bulunduğu, yalnızca belirli vakitlere sığdırılan bir ibadet olarak namazın olmadığı, yaşadıkları her anda Allah'ı hatırlayarak, insanların haklarına riayet ederek bu daimi salâtı gerçekleştirdiklerini de açıklamalarına eklemişlerdir. Bir başka dedeye göre ise namaz cem ibadetinin içinde secde ve rükû ile zaten mevcuttur.¹⁵¹ Alevilerin cem ibadeti mi'ractaki Kırklar Meclisi'nin tekrar canlandırılmasını temsil etmektedir. Cemde on iki hizmet bulunmakta, bu on iki hizmet on iki kişinin Kırklar Meclisi'ndeki yaptıkları hizmetleri içermektedir.¹⁵² Bu hizmetler eskiden musâhibi olan Aleviler tarafından yapılmaktayken günümüzde hem on iki hizmeti öğrenmesi açısından hem de evlenme çağına gelmedikleri için çocuklara yaptırılmaktadır. On iki hizmet; mürşid (dede), rehber, çe-rağcı, zâkir, gözcü, kapıcı, lokmacı, peyk, iznikçi, sakacı, ferraş (sü-pürgeci), meydancıdır.¹⁵³

Alevilikte oruç ibadeti de mevcut olmakla birlikte Sünnilerin Ramazan ayındaki tuttukları oruçtan farklılaşarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviler Ramazan ayında yalnız üç gün oruç tutmakta bu üç

¹⁴⁸ KH, HS, Hubyar Sultan dedesi Kur'ân'daki tüm ayetlerin Arapça olduğunu ancak 'namaz' kelimesinin Farsça olduğunu belirtmiştir. Sünnilerin kıldıkları gibi bir namaz ibadetinin Alevilikte olmadığını, kendilerinin yaptığı ibadetin 'cemalet cemale' yapılan cem ibadeti olduğunu ifade etmiştir. Hatta Kul Himmet Cemevi dedesi bu ibadete 'cemalet cemale halka cem' şeklinde bir ad vermiştir. Çünkü Hak insanı kendi suretinde yaratmıştır. Bu sebeple de ibadet cemalet cemale yapılmalıdır.

¹⁴⁹ KH

¹⁵⁰ PSA

¹⁵¹ SS

¹⁵² HS, KH

¹⁵³ HS, KH, PSA, Bozkurt, *Buyruk*, 85-86.

günü de Hz. Ali'nin vefatını anmak amacıyla gerçekleştirmektedirler.¹⁵⁴ Muharrem ayında on iki gün, üç gün Hızır orucu, yedi gün Sultan Nevruz orucu, kırk sekiz Perşembe ve elli iki Pazartesi orucu da Alevilerin tuttıkları oruçlardandır.¹⁵⁵ Ancak Alevilikte Hızır orucunun tutulması ocaklara bağlı olarak değişmektedir. Hubyar Ocağı tâlipleri, Hızır orucunu yedi gün tutmakta, Baba Mansur Ocağı tâlipleri üç gün tutmakta ancak mülakat yaptığımız Seyit Süleyman Cemevi tâlipleri ise Hızır orucunu tutmamaktadır.¹⁵⁶ Orucun vakti genelde sabah tan yeri ağarınca başlamakta, akşam ezanından beř dakika sonra ise oruçlar ačilmaktadır.¹⁵⁷ Aleviler oruç ibadetini yorumlarken bütün peygamberlerin oruç tuttuklarını, Ramazan orucunun da aslında altmış gün olarak emredildiğini ancak daha sonra otuz güne indirildiğini belirtmişlerdir.¹⁵⁸ Aleviler tuttıkları oruçların ve özellikle Muharrem orucunun bütün peygamberlere emredilen bir ibadet olduğunu ve kendilerinin de aslında tüm peygamberlere emredilen bu oruç ibadetini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.¹⁵⁹ Ayrıca mülakat yaptığımız dede ve zâkirler kendilerinin Ramazan orucunu kabul etmediklerini, bu orucun farz olmadığını ve Ramazan orucu tutanlara da iyi bakmadıklarını da açıklamalarına eklemişlerdir.¹⁶⁰

Kurban ibadeti, Alevilikte olmazsa olmaz bir ibadettir.¹⁶¹ Mülakat yaptığımız Aleviler kurban ibadetinin çeşitleri olduğunu, Sünnilerle ortak olarak kurban bayramı kurbanı, adak kurbanı ve şükür kurbanı bulunduğunu belirtmişlerdir. Bunların dışında Hızır ayında görgü ve sorguların yapıldığını, bunlar yapılmadan önce de 'birlik

¹⁵⁴ PSA

¹⁵⁵ KH, Kul Himmet cemevi dedesi Sünnilerin Ramazan ayında 30 gün oruç tuttuklarını, Alevilerin ise bu saydıkları oruçlarla toplamda 122 gün oruç tuttuklarını belirtmiştir. Yani ona göre Alevilerin Sünnilerden eksiği değil fazlası vardır. Bu ifadeyi Sünnilerin Aleviler için 'Onlar Ramazan ayında oruç tutmuyorlar' sözüne karşılık söylemiştir.

¹⁵⁶ SS, Ayrıca Seyit Süleyman Ocağında 48 Perşembe orucunun da tutulmadığı belirtilmiştir.

¹⁵⁷ HS, Hubyar Sultan dedesi de Hızır yani Hıdırellez orucunun genelde İç Anadolu ocakları tarafından 7 gün boyunca tutulduğunu, Doğu bölgelerine doğru gidildiğinde ise bu orucun 3 gün tutulduğunu belirtmiştir. O ayrıca 'medet Mürvet orucu' adı verilen bir oruçtan da bahsetmiş, Hızır orucundan önce 3 gün medet Mürvet orucu tutulduğunu belirtmiştir. Yine 3 gün ma'süm-i pāk orucunun da olduğunu belirten Hubyar dedesi, bu orucun da herkes tarafından tutulmadığını açıklamalarına eklemiştir.

¹⁵⁸ PSA

¹⁵⁹ HS

¹⁶⁰ HS, SS, PSA

¹⁶¹ HS, SS

kurbanı'nın kesildiğini ifade etmişlerdir.¹⁶² Muharrem ayında on iki gün oruç tutan Aleviler, bu orucun sonunda da kurban kesmektedirler. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidin'in (ö.94/712) öldürülmemesi ve bu hayatta kalışın Hz. Peygamber'in soyunun devamına işaret etmesi sebebiyle bu olaylara şükür amacıyla Muharrem kurbanı kesmektedirler.¹⁶³ Aleviler Nevruz'u Hz. Ali'nin doğduğu ve tahta çıktığı, Hz. Fâtıma ile evlendiği, halife olduğu ve vefat ettiği gün olarak kabul ettikleri için o gün de kurban kesmektedirler. Abdal Mûsâ kurbanı, musâhiplik kurbanı, görgü kurbanı ve ölü mezara konulunca onun hayrına kesilen dâr kurbanı da Alevilikteki kurban çeşitlerindedir.¹⁶⁴ Aleviler kurban ibadeti özelinde Sünnilerin ya da kendilerinden cahil olan insanların genelde et yemek amacıyla kurban kestiklerini; ancak bunun yanlış olduğunu söylemişlerdir. Kurban yalnızca Allah rızası için yapılmalı, 'kavurma bayramı' olmamalıdır. Kurban etlerinin hepsi fakir ve fukaraya dağıtılmalı, yenecekse de akraba ve aile fertleriyle yenilmeli et depolanmamalıdır.¹⁶⁵ Hac ibadetinin Alevilikte mecbur olmadığını vurgulayan dede ve zâkirler,¹⁶⁶ haccın zengin kişilere farz olduğunu, parası olanın gidebileceğini ancak hacdan döndükten sonra bu kimsenin asla haram işlememesi, ahlaksız bir iş yapmaması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁶⁷ Alevilikte hac ibadeti hususunda namaz ibadeti ile benzer şekilde bâtinî bir yorum tercih edilmiş, insanın merkeze konulduğu bu inanç sisteminde önemli olanın şekilsel ibadetler yerine insanın kendi kötü ahlakî özelliklerini temizlemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁸ Şeytan

¹⁶² HS, Kul Himmet Cemevi dedesi Hızır ayında kesilen kurbana 'Hızır aşkına' kesilen kurban demiştir.

¹⁶³ KH, HS

¹⁶⁴ Alevilikteki kurban ibadeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Harun Yıldız, "Anadolu Alevi-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 135-151.

¹⁶⁵ SS, KH, Kul Himmet Cemevi dedesi şunları söylemiştir: "Kurbandaki maksat, bir hayvanı kesip kanını akıtmaktansa bir yetimin bir fakirin başını okşamak en büyük ibadetlerden birisidir. Bizim kurban anlayışımız da bu şekildedir. Ben Kasım dede olarak Türkiye'deki kurban bayramına da inanmıyorum. Ben kurbanın farz olduğuna inanıyorum ama biz kurban bayramı yapmıyoruz. Biz kurbanda fakir fukarayı doyurma bayramı yapmıyoruz, biz kavurma bayramı yapıyoruz. Kurbanın bu şekil olduğunu kabul etmiyorum."

¹⁶⁶ HS

¹⁶⁷ KH

¹⁶⁸ PSA, Pir Sultan Abdal cemevi zâkiri bu konuda Kemter Yusuf'un "Hakkın yaptığı Kâbe'den haberin yoksa Azer oğlu İbrahim'in yaptığı Kâbe'ye sürekli gitsen ne yazar" şeklinde asıl önem verilmesi gereken Kâbe'nin insan kalbi/gönlü olduğunu ifade etmiştir. Yine konuyla ilgili olarak "Bizde önce kendi Kâbe'ne

taşlarken aslında insan kendi kötü özelliklerini taşlamakta, onları fark ederek bu özelliklerinden sıyrılmaya çalışmaktadır. Kâbe'nin yalnızca bir duvar olduğu, önemli olanın insanın kendi içindeki Kâbe'si yani kendi gönlü olduğu da yapılan bätinî yorumlardandır.¹⁶⁹ Alevilikteki asıl haccın ülkemizdeki Hacı Bektâş Velî'yi ziyaret etmek olduğunu düşünen zâkir de 'Asıl hac kişinin rehberinin, pîrinin huzurunda durmasıdır, sorguya çekilmesidir' şeklinde bu ibadeti yorumlamıştır.¹⁷⁰ Alevilerin hac ibadeti hususunda düşünce birliği sağlayamadıkları görülmekte, bu ibadete 'farzdır' diyenlerin yanında 'Alevilikte hac bulunmaz' diyenlerin olduğu da görülmektedir.

Aleviler fıkhıdaki mezhepleri konusunda uzlaşmaya varamamış, bir kısmı fıkhıta Ca'ferî olduklarını ifade ederken¹⁷¹ bir kısmı da herhangi bir mezhebi benimsemediklerini,¹⁷² yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in mezhebi olmadığı için mezhep benimsemenin doğru olmadığını altını çizmişlerdir. Mezhep benimsediklerini belirten Aleviler yalnızca fikhî içtihat açısından Ca'fer es-Sâdık'ın içtihadına bağlı olduklarını ifade etmişlerdir. Cenaze namazlarının Sünnîlerin cenaze namazlarıyla aynı olduğunu dört tekbirle ve er veya hatun kişi niyetine kılındığını söyleyen Aleviler, dualara yalnızca ehl-i beyt ve on iki imamın isimlerini eklemişlerdir.¹⁷³ Cenaze namazını ya bu işin eğitimini almış hoca kıldırmakta ya da tâlibin bağlı olduğu cemevi dedesi kıldırmaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta eğer tâlip cemevine bağlı ve yolun erkânını uygulayan bir kişi değilse dede ona kefil olmamakta, cenaze namazını kıldırmamaktadır.¹⁷⁴ Cenaze gömülürken kıbleye döndürmenin mühim olmamakla birlikte gömüldükten sonra dualar okunmakta, telkin verilmekte ve cenaze yakınları vefat eden kişi için kurban kesip lokma dağıtmaktadır.¹⁷⁵ Alevilikte namaz olmadığı için cenaze namazına dârdan indirme erkânı dediklerini belirten Aleviler, cenaze erkânlarından

bak sonra başkasının Kâbe'sine bak" derler diyerek konuyla ilgili görüşlerini söylemiştir.

¹⁶⁹ KH, PSA

¹⁷⁰ SS, PSA

¹⁷¹ HS, SS

¹⁷² PSA, KH

¹⁷³ HS, PSA

¹⁷⁴ HS, Hubyar Sultan dedesi bu hususu şu şekilde ifade etmiştir: "Eğer tarikata daha çok katılıyorsa, daha çok görgüden sorgudan geçen bir insan varsa dede kıldırır. Ama bu işlere uzak duran bir insansa genelde dedeler pek karışmaz hocalarımız var. Onlar kıldırır."

¹⁷⁵ KH, Alevî gelenekte mezarlar kıbleye dönüktür. Burada dedenin verdiği bilgi gelenekten kopuşun bir örneği olarak görülebilir.

Arapça yerine özellikle Türkçe ibadet ettiklerini belirtmişlerdir. Kur'ân'ın Arapça okunarak manasının anlaşılmadığını bu sebeple de özellikle son yıllarda duaları Türkçe okumaya önem verdiklerini de vurgulamışlardır.¹⁷⁶

Düşkünlük sistemi ahlakî bir adalet sistemi olarak Alevilerin yaşayışlarında önemli bir yere sahiptir. Alevilik yoluna giren ve bu yolun kurallarını uygulayan tâliplerin uyması gereken belli başlı ahlakî ve dinî kurallar vardır. Bu kurallar uygulanmadığı takdirde Alevî kişi düşkün olur, cemlere katılamaz, lokması yenmez ve Alevî toplumdan tamamen dışlanır.¹⁷⁷ Mülakat yaptığımız Aleviler düşkünlük sisteminin eskiden köylerde çok sıkı bir şekilde takip edildiğini ve günümüzde de uygulanmaya çalışıldığını; ancak eskisi kadar aktif bir şekilde uygulanmadığını belirtmişlerdir.¹⁷⁸ Düşkün olma sebepleri olarak bir kişinin eşinden haksız yere boşanması, adam öldürmesi, hırsızlık yapması, Alevî bir kişinin Sünnî biriyle evlenmesi, kızın kocaya kaçması gibi suçlar sayılmıştır. En önemli düşkünlük sebebi kişinin adam öldürmesidir ve bu düşkünlük kaldırılamaz.¹⁷⁹ Bundan da önemli bir düşkünlüğün olduğu belirtilmiş bunun 'yol düşkünlüğü' olduğu, yol düşkünlüğü de kişinin Aleviliğe dair herhangi bir bilgi edinmemesi, cemlere ve ayinlere katılmaması yani bu yola tâlip olmaması şeklinde ifade edilmiştir.¹⁸⁰ Düşkünlüğün mertebeleri bulunmaktadır ve kimi düşkünlük cezası üç sene ceme katılamama iken bir başkası ise yedi sene ceme katılamama ve düşkün kalma şeklinde ceza almaktır.¹⁸¹ Bu ceza sürelerini dolduran kişiler için halk tekrar toplanmakta, kurban kesilip rızalık ve helallik alınmaktadır. Eğer toplanan kişiler düşkünlüğün kaldırılmasına razı olmaz ve haklarını helal etmezlerse o kişinin düşkünlüğü kaldırılmamaktadır. Günümüzde bu uygulamanın çok sıkı bir şekilde yapılmadığını da ifadelerine ekleyen Aleviler eğer düşkünlük uygulanırsa cemevinde kimsenin kalmayacağını da vurgulamışlardır.¹⁸²

¹⁷⁶ HS, SS

¹⁷⁷ Düşkünlük sistemi ile ilgili bk. Bozkurt, *Buyruk*, 36, 96, 107, 171.

¹⁷⁸ KH, HS, PSA

¹⁷⁹ PSA

¹⁸⁰ SS

¹⁸¹ KH, Pir Sultan Abdal Cemevi zâkiri düşkünlük hakkında şunları söylemiştir: "Ocaklar tâlip gözetirler, onların ibadet işleriyle uğraşırlar, onların kavga-barışlarıyla ilgilenirler, hepsiyle uğraşırlar. Aslında düşkünlük mahkemedir, Aleviler çok fazla mahkemeye gitmezler. Mahallede kavga olunca direkt cemevine getiriyorlar burada dâr divanları kuruluyor. Ocaklar barıştırıp eve gönderiyorlar ve ceza veriyorlar. Düşkünlük buradan geliyor."

¹⁸² KH

Musâhipliğın kökeni hakkında Aleviler, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin Mekke'den Medine'ye hicret sonrasında birbirlerine kardeş oldukları¹⁸³ ve Peygamberimizin yaptığı muâhât uygulamasının aslında musâhiplik olduğu şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.¹⁸⁴ Musâhiplik iki erkeğın eşleriyle birlikte birbirlerine kardeş ve dost olması anlamına gelmektedir.¹⁸⁵ Musâhiplerin çocukları birbirleriyle evlenememekte kardeş sayılmaktadırlar. Bu Alevî yoldaşları birbirlerinin üzüntü, sıkıntısından sorumlu olmakta hatta birinin yaptığı ah-laksızlıktan ötürü diğeri de düşkün sayılmaktadır. Musâhipliğın de mertebeleri bulunmakta kişi evlenmeden önce musâhibini seçebil-mekte ancak musâhiplik cemi ve görgüsü iki kişi evlendikten sonra yapılmaktadır.¹⁸⁶ Mülakat yaptığımız Alevilerin hepsi kendilerinin musâhibi bulunduğunu belirtmekte ancak ağır şartları olduğu için günümüzde uygulanmasının zor olduğu da eklenmektedir.¹⁸⁷ 1950'li yıllara kadar köylerde bu sistemin işlemekteyken köyden kente göçle birlikte insanların arkadaş ve dost bulmasının zorlaşması, kalabalık şehirlerde kişilerin birbirlerine güvenmemeleri gibi durumların musâhiplik sisteminin işlerliğini yitirmesine sebep olduğu vurgulan-mıştır.¹⁸⁸ Musâhipliğın bu kadar önemli olmasının sebeplerinden biri de Alevilikte musâhibi olmayan kişinin cemlere katılamaması kuralıdır. Şu anda bu yasağın kaldırıldığını belirten Aleviler, eskiden

¹⁸³ Bozkurt, *Buyruk*, 19.

¹⁸⁴ SS

¹⁸⁵ SS, Seyit Süleyman Cemevi zâkirine göre "Alman bir Profesör Alevileri araştırdıktan sonra 'Keşke tüm dünya birbirine musâhip olsaydı da savaşlar olmasaydı' demiş."

¹⁸⁶ PSA, KH, Hubyar Sultan Cemevi dedesi musâhipliğın mertebeleri hakkında şunları belirtmiştir: "Musâhiplik için evli olmak gerekir, aynı köyden aynı yerden olmak gerekir. Uzaktaki insanlarla musâhip olunmaz. Dede dedeyle musâhip olur, tâlip tâiple musâhip olur. Bir dede bir tâiple musâhip olamaz." Ayrıntılı bilgi için bk.Bozkurt, *Buyruk*, 71.

¹⁸⁷ KH, Pir Sultan Abdal Cemevi zâkiri musâhipliğın şartları hakkında şunları belirtmiştir: "Şu anda metropolde yolu sürdürmek isteyenler kendi çabalarıyla bir yol kardeşi buluyorlar. Şu an şartları çok ağır olduğu için insanlar korkuyorlar o yüzden musâhiplik pek fazla yok. Kız alıp vermenin ötesinde canını veriyor musâhipler birbirlerine. Başta verdiği ikrar saf ve temiz ancak ikrara leke gelirse kabul edilmez. Birbirlerinin düşkünlüklerinden sorumlular. Musâhibin evi benim evim, benim evim de onun evi sayılır. Herkes malı, çocukları, aileyi korur. Birbirlerimizin çocuklarına 'babalık, analık' deriz. Çocuklar da birbirlerine kardeş derler. Kardeşinin ve musâhibinin cenazesi aynı anda olsa önce musâhibin cenazesine gidersin sonra kendi kardeşine gidersin. Şartları ağır."

¹⁸⁸ SS

musâhipsiz lokma dahi yenilmediğini çünkü “*Musâhipsiz bir iş yap-mayasın ki Ali’ye Selmân olasın.*” ilkesinin gözetildiğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁹ Hatta bu sistemin uygulanamayışı ile bağlantılı olarak cem-lerdeki on iki hizmetin evlilik yaşına gelmemiş çocuklar tarafından yapıldığı görülmektedir.

Modernite ve şehirleşmenin Aleviler üzerindeki etkileri hususu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmakta, Aleviliği ele alan kitaplar 1950’li yıllardan sonra Aleviliğin köyden kente göçle birlikte ciddi bir dönüşüm sürecine girdiğini belirtmektedirler. Mülakat yaptığımız Aleviler de modern hayatın Alevilik üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu kabul etmişler ancak içlerinden bir kısmı bu olumsuz etkilerin özellikle devlet eliyle meydana getirildiğini vurgulamışlardır.¹⁹⁰ Alevî gençlerin giderek ateizme doğru yol aldıklarını, İstanbul’daki metropol yaşantısının insanların değerleri ve inanç sistemleri üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını ifade eden Alevî dedeleri, eskiden anne-baba sözünün Allah sözü gibi benimsendiğini, şu an ise bunların hiçbir bağlayıcılığının kalmadığını da eklemiştirler.¹⁹¹ Alevilikteki mevcut yozlaşma sözlü gelenek ve kültür aktarımının kesilmesiyle meydana gelmiş, devlet dede-pîr-rehber yetiştiren kurumlar kurmayarak ya da mevcut kurumları kapatarak Alevilerin eğitim almasını engellemiştir.¹⁹² Ancak belli bir yozlaşma gözlemlense de yolu bilen dede ve rehberlerle gençlerin bilgileneceğini belirten Aleviler, Aleviliğin bünyesinde bulunan ‘yeniliğe açık olma’ özelliği ile birlikte günümüze ayak uyduracağı umudunu da taşımaktadırlar.¹⁹³

2.5. Alevîlik ve Sünnîlik

Alevilere Sünnîlik ile ilgili bilgilere nereden ulaştıklarını sorulduğunda bu konuda oldukça bilgi ve araştırma eksikliği olduğu görülmekte, Sünnîlere dair bilgileri çevrelerinde yaşayan Sünnîlerden,¹⁹⁴ Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî¹⁹⁵ gibi âlimlerden, Yaşar Nuri Öztürk ve

¹⁸⁹ PSA

¹⁹⁰ KH, HS, Özellikle PSA ve SS devlet eliyle Aleviliğin geri plana itildiği ve yozlaştırıldığını belirtmiştir.

¹⁹¹ KH, KH ayrıca Sünnîlerin çocuklarının da deizme doğru kaydıklarını modern hayatın Alevî-Sünnî fark etmeksizin her inanç grubunda yozlaşma meydana getirdiğini ifade etmiştir. Bunun asıl sebebi olarak da Müslümanlığı doğru anlatamamak ve doğru yaşayamamak olarak belirten dedeye göre Müslümanlar şekilcilikte kalmışlar ancak İslâm’ın özü olan İslâm ahlakını çocuklarına anlatamamışlardır.

¹⁹² SS

¹⁹³ HS, PSA

¹⁹⁴ PSA, SS

¹⁹⁵ KH

Mehmet Okuyan gibi farklı ekolleri temsil eden ilahiyatçılardan bilgi edindiklerini belirtmişlerdir.¹⁹⁶ Açıklamalarını genellikle Sünnilik ve Aleviliği karşılaştırarak yapan Aleviler, Sünnilerin şekle önem verdiklerini, ancak İslâm'ın şekilden ibaret olmadığını, cennet kazanmak için ibadet edilmemesi gerektiği gibi noktaları vurgulayarak kendi yaklaşımlarını açıklamışlardır.

Alevî-Sünnî bütünleşmesi hakkında birçoğu Alevî ve Sünniliğin bütünleşemeyeceğini aktarmış, bütünleşmekten ziyade ayrılmaya devam edildiğini dile getirmiştir. Onlara göre Sünnilik ve Aleviliğin itikat yolu farklıdır; Aleviler imamet makamına inanır ve Alevilikte musâhiplik, rehber, pîr, mürşit gibi kavramlar vardır; fakat Sünnilikte bunlar yoktur.¹⁹⁷ Bu gibi farklılıklar bütünleşmeye engel unsurlar olarak görülmüştür. Sünnî ve Alevî halkın köylerde herhangi bir sıkıntısı yokken bu halk şehre gelince siyasi çıkar ve kapitalist sistem yüzünden birbirlerine düşman olmuşlardır. Alevilerin yemeği yenmez suyu içilmez gibi söylemlerle Sünniler tarafından dışlanan Aleviler, bu söylemler devam ettiği takdirde ötekileşip düşman olmaya devam edileceğini, bu iki grubun ancak acısını, ekmeğini paylaşıp selamlarını kesmezlerse bütünleşme sağlayabileceğini de ifade etmişlerdir.¹⁹⁸

Eş seçiminde Alevî-Sünnî ayrımı meselesinde önceden daha katı bir uygulama olduğunu belirten dede ve zâkirler, günümüzde Aleviler ve Sünnilerin eskisine nazaran daha kolay bir biçimde evlendiklerini, bu tarz evliliklerin kişilerin seçimlerine bırakıldığını söylemişlerdir. Ancak bu konuda Alevî kızların Sünnilerle evlenirlerse sıkıntı çekeceklerinin altını çizmiş, çünkü Sünnî biriyle evlenen bir kızın düşkün sayılacağını vurgulamışlardır. Ancak erkek Sünnî bir kızla evlenirse düşkün sayılmamaktadır.¹⁹⁹ Kızların Sünnî tarafa gidince orada eziyete uğrayacağı anlayışı hâkim olmakla birlikte, Alevî tarafta Sünnî kişinin namazına orucuna bir şey denilmeyeceği, hatta Sünnilikten gelenin burada özgürlüğüne kavuşacağı, fakat Alevî kızlara zorla ibadet ettirilip örtünmesi istendiği için böyle bir evliliğin zor olacağı ifade edilmiştir. Toplumda dışlanma, ötekileştirmeye maruz kaldıkları ve özellikle iş yerlerinde problem yaşanılmaması için Aleviler özgürce inançlarını dile getirememektedirler. Mülakat yaptığımız dede ve zâkirler, kimliklerini gizleyenlere hak vermekle beraber kendilerinin

¹⁹⁶ HS

¹⁹⁷ KH

¹⁹⁸ SS

¹⁹⁹ SS

askerlik dâhil her yerde Alevî olduklarını özgürce dile getirdiklerini belirtmişlerdir.²⁰⁰

Tarihsel arka planda Alevîlerin yaşadıkları sorulduğunda Kerbelâ'dan bugüne Alevîliğin hep katliamlar görüp iftiraya uğradıkları ve hep mazlum tarafta olduklarını söylemişler, kendilerinin hiçbir zaman intikam peşine düşmediklerine dikkat çekmişlerdir.²⁰¹ Emevîler'den Abbasîler'e, Selçuklu'dan, Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar ölenlerin hep Alevî olduğunu vurgulayan Alevîler, bu sebeple Alevî köylerinin dağlarda bulunmasının korunma amaçlı olduğunu da açıklamalarına eklemişlerdir.²⁰² Yüzyıllar önce şeyhülislâmların insanları Sünnileştirme gayesiyle Alevîler hakkında katli vâciptir, karısı kızı ve malı helaldir şeklinde fetvalar verdiğini ve bunların hâlâ tarih kitaplarında olmasını insanlık için bir ayıp olarak görmekteyler.²⁰³

Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından temsil edilmesi hususu da tartışılan bir konu olarak gündeme gelmektedir.²⁰⁴ Onlara göre Alevîlik bir inançtır, itikadı bellidir, İslâm'ın özüdür ve bu sebeple herhangi bir bakanlığa bağlanamaz.²⁰⁵ Devletten sadece Alevîleri tanıyıp onlara bütçe çıkarmakla birlikte cemevlerinin kamu görevi görmesi dolayısıyla da elektrik, su, doğalgaz faturalarının ödenmesini istemektedirler. Sultanbeyli'de bulunan bütün cemevleri devlete vergi ödediklerinden dolayı fatura ödemeye karşı bir tepki geliştirmiş ve bir süredir fatura ödemediklerini söyleyerek bundan sonra da ödemeyeceklerinin üzerinde ısrarla durmuştur. Son olarak Alevîlerin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından temsil edilecek olması meselesine Alevîler sıcak bakmamakta ve kendilerini devletin dayattığı bir kültür olarak görmemektedirler.²⁰⁶ Cemevlerini Kültür Bakanlığına bağlama hususunu Alevîleri cemevlerinden boşaltma

²⁰⁰ KH, SS

²⁰¹ PSA

²⁰² SS

²⁰³ HS, Kul Himmet Cemevi dedesi Alevîlerin uğradıkları iftiralarından birinin de 'ana-bacı tanımazlar' şeklindeki çirkin bir iftira olduğunu sözlerine eklemiştir. Ancak ona göre en büyük Kızılbaş Hz. Muhammed'dir. Bu sebeple "Hz. Ali ana bacı tanımıyorsa kendi kızını ona nasıl verdi" diyerek bu söylemlerde bulunanları cahillikle itham etmiştir.

²⁰⁴ Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan talepleri hakkında geniş bilgi için bk. İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 129. Üçer, "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair".

²⁰⁵ KH

²⁰⁶ PSA

politikası olarak görmekte, devletin atadığı dedeyle cemevinin kendi dedesinin sıklıkla çatışacağı ve huzurun bozulacağına dikkat çekmektedirler.²⁰⁷ Kültür Bakanlığına bağlanmak yerine Diyanet'te Alevî eş başkanlık olması fikrini öne süren Alevî dedesi, kendilerini de temsil eden birisinin devletin kademelerinde yer almasını istemektedir.²⁰⁸

Sonuç

Alevilik bünyesinde tasavvufî unsurlar bulunduran ve tarihi seyrinde bakıldığında siyasi yönü de bulunan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviler eski Türk inançları ile İslâm dinini harmanlayarak kendi inanç sistemlerini oluşturmuşlardır. Günümüzde de varlıklarını sürdüren Aleviler, Türkiye'nin birçok şehrinde yaşamaktadırlar. Ancak 1950 yılından itibaren köyden kente göçle birlikte Aleviler şehir merkezlerine göç etmişlerdir. Bizler çalışmamızda İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan Alevileri merkeze alarak onlarla mülakat gerçekleştirdik. Sultanbeyli'de dört cemevi tespit ettik. Bu cemevleri; Pir Sultan Abdal Cemevi, Kul Himmet Cemevi, Hubyar Sultan Cemevi ve Seyit Süleyman (Aziz Baba) Cemevidir. Tespit ettiğimiz cemevlerinden Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet Cemevi dedeleriyle, Hubyar Sultan ve Seyit Süleyman Cemevi zâkirleriyle görüşmeler sağladık. Belirlediğimiz mülakat sorularını yönelttiğimiz dede ve zâkirlerden edindiğimiz bilgilerle onların Aleviliğe dair bilgilerinin güncel olduğu ve geleneksel Alevilikle çoğu noktada bağdaştığı görülmektedir. Cemevleri arasında görülen bazı uygulama farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıkların kimi cemevlerinin maddi imkânlarının azlığı dolayısıyla olmaktadır. Mesela Seyit Süleyman Cemevi küçük ve tam teşekküllü bir cemevi olmadığı için cenaze işlemleri burada gerçekleştirilememektedir. Farklılıklardan bazıları da cemevlerinin bağlı oldukları ocakların Aleviliğe dair usullerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Mesela Hubyar Ocağı tâlipleri Hızır orucunu yedi gün tutmakta, Baba Mansur Ocağı tâlipleri üç gün tutmakta ancak Seyit Süleyman Cemevi tâlipleri ise Hızır orucunu hiç tutmamaktadır.

Görüşme yaptığımız dede ve zâkirlerin hepsi Aleviliğin temel inanç esaslarından olan Hak-Muhammed-Ali ve on iki imam inancı, Kerbelâ hadisesi, Kırklar Meclisi ve yedi Ulu Ozan gibi konulara bağlılıklarını sürdürmektedirler. Sultanbeyli'de bulunan tüm cemevleri geleneksel Alevilikte olduğu gibi cemlerini perşembe günü yürütmektedirler. Namaz ve hac gibi ibadetlerin İslâm'da yeri olup olmadığı hu-

²⁰⁷ SS

²⁰⁸ HS

susunda görüş birliğine varamayan Aleviler, Şiilik ve Alevilik ayrımında da net değillerdir. Bazı konularda Şiilik ve Sünniliği bir tutmuşlardır. Dedelerin maaşa bağlanması konusu da birliğe varılmayan noktalardan olmuş, cemevi dedeleri maaş taleplerini dile getirirken, zâkirler maaş sisteminin Aleviliğin özünü bozacağı düşüncesini dile getirmişlerdir.

Modern hayatın Aleviler üzerindeki etkisini kendileri de kabul etmekte, dedelik sisteminin devam etmekte olsa da bu sistemde bozulmalar meydana geldiğini belirtmektedirler. Sözlü kültürün taşıyıcısı ve Aleviliğin adeta omurgası olan dedeler eskiden köy köy gezerek tâliplerin görgü ve sorgularını yapmaktayken şimdi cemevlerinde tâliplerini karşılamaktadırlar. Bu da modern Aleviliğin cemevi-cemaat ekseninde devam ettiğini gözler önüne sermektedir. Geleneksel Alevilikten farklı olarak musâhiplik sistemi ve düşkünlüğün uygulanmadığını ifade eden Alevilere göre, musâhiplik kuralları zor olduğu ve şehirlerde insanların yakın arkadaşlık edecek kişiler edinmesinin mümkün olmadığı için uygulanamadığını belirtmişlerdir. Düşkünlük sistemi de günümüzde uygulanamamakta, dedeler düşkünlük uygulandığı takdirde cemevlerinde kimsenin kalmayacağını belirtmektedirler. Eskiden Alevî ve Sünnî evliliklerinden kaçınılmakta ve bu evliliğin düşkünlük sebebi sayılacağı bilinmekteyken; artık bu tarz evlilikler kişilerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Modern hayata bağlı olarak cemevlerine katılan ve yola tâlip olan Alevilerin sayısında azalma meydana geldiği; hatta Alevî gençlerin ateizme sürüklendiği de ifade edilmiştir. Alevilerin cemleri kadın erkek birlikte yaptıklarını ve kadın erkeğin eşit derecede önemli olduğu vurgulamaları da modern Alevilik söylemlerinden gözükmektedir. Kur'an'ın mealinin daha anlaşılır olduğu, İslâm dininde amacın Araplaşmak olmadığı, bu sebeple de cemlerde surelerin Türkçe meallerinin okunduğu, kendilerinin de Türk örf ve adetlerinin temsilcisi ve uygulayıcısı oldukları vurgulanmaktadır. Fırka-i nâciye olduklarını iddia etmemeleri ve kişisel kurtuluşu savunmaları da gelenekten uzaklaşılabilir bir noktadır. Görüşme yaptığımız Aleviler inanç sistemlerinin 'yeniliğe açık' bir inanç sistemi olduğunu ve kendilerinin Kur'an yerine 'bilimsel eğitim'e daha çok önem verdiklerini ifade etmeleri de modern Alevilik düşüncesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mülakata katılan Aleviler cemevlerinin Kültür Bakanlığı'na bağlanmasına olumsuz bakmakta, kendilerinin bir kültür olmadığını altını çizmektedirler. Sonuç olarak Sultanbeyli'deki Alevilerin geleneksel Alevilikten tamamen kopmadıkları; ancak düşkünlük ve musâhiplik gibi uygulamaların sürdürülemediği de görülmektedir.

Ek:1 Cemevi Mülakat Soruları**Alevîlik:**

1. Alevîlik nedir? Kısaca bahsedebilir misiniz?
2. Alevîler kendi inançlarıyla ilgili doğru bilgiye nereden erişiyorlar? (kendisi, dede-rehber-pîr, aile, kitap, arkadaş)
3. Sizlere çoğunluk tarafından "Alevî" deniliyor. Siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
4. Alevîlik, İslâmî bir mezhep/tarikat mıdır yoksa bir düşünce yaşam biçimi midir?
5. Modern hayatın Alevî gelenekleri üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
6. Üçlerde yer alan "Hak-Muhammed-Ali " şeklindeki ifadeleri açıklar mısınız? Hz. Muhammed'in buradaki konumu peygamber midir?
7. Alevîlikteki çıralık (hakku'llah) olgusu nedir? Şu anda uygulanıyor mu?
8. Alevîlik'te ibadetin yeri nedir? Namaz, oruç ve hac ibadetleri özelinde değerlendirebilir misiniz?
9. Ramazan orucuna bakışınız nedir?

Alevîlik-Bektaşîlik

10. Alevîlik ve Bektaşîlik arasında fark var mıdır?
11. Alevî-Bektaşî edebiyatında sıkça geçen "dört kapı-kırk makam" kavramını açıklar mısınız?
12. Hacı Bektâş Veli'ye bakışınız nedir?

Dedelik Sistemi:

13. Dedelik sisteminden bahsedebilir misiniz?
14. Her Alevî bireyin dede, pîr veya rehberi var mıdır?
15. Günümüzde dede-musâhip ilişkileri nasıldır?
16. Dedeler Alevîliğin yaşatılması için zorunlu mudur?
17. Dedelik sistemi günümüzde önemini yitirmiş midir?
18. Dedelik sisteminin gittikçe bozulduğunu düşünüyor musunuz?
19. Şehirleşmenin getirdiği bir sonuç olarak dedelerin belirli standart bir maaşa bağlanması hususuna nasıl bakıyorsunuz?
20. Dedeler erkân ve irşat vazifesindeki bilgileri nasıl elde etmektedirler?

21. Dernek çatısı altında faaliyetleri yürütmektesiniz. Dernek başkanı ve dede arasındaki fark nedir? Son söz kimin olur?

Uygulamalar ve İnançlar:

22. Amelde/fıkıhta mezhebiniz nedir? Mesela cenaze, nikâh, gusül-abdest gibi hususlarda hangi fıkıh mezhebine tabiisiniz? Cenaze namazını kim kıldırır, hangi mezhebin usulü üzere kılınır?

23. Cenaze namazı nasıl kılınır bize anlatabilir misiniz?

24. 12 İmam ve Kırklar Meclisinden bahseder misiniz?

25. Şîa ve Alevilik arasındaki fark nedir?

26. Siz cemevinde ne tür vazifeler üstleniyorsunuz?

27. Günümüzde “musâhiplik” sistemi nasıl ilerlemektedir?

28. Düşkünlük sistemi nedir ve günümüzde nasıl ilerlemektedir?

29. Kur’ân’a bakışınız nedir? Kur’ân öğretimi faaliyetiniz var mı? Siz Kur’ân’ı belli aralıklarla okur musunuz?

30. Ahirette cennet-cehenneme inanıyor musunuz? Birçok fırka ahirette kurtuluşa erecek olan topluluğun kendileri olduğunu düşünüyor. Alevilerde de öyle bir inanç var mı?

31. Kader inancınız nasıldır?

32. Ocak sisteminden bahseder misiniz?

33. Alevilere göre Kerbelâ olayının anlamı nedir?

34. 7 Ulu Ozan hakkında bilgi verebilir misiniz?

Cemevi’nin Uygulamaları

35. Bu Cemevinde gerçekleştirilen faaliyetler nelerdir?

36. Cemde on iki hizmet hakkında bilgi verebilir misiniz?

37. Ne sıklıkla ve hangi günler cem yapıyorsunuz?

38. Geleneksel Alevilikte ceme katılmak için musâhiplik şartı var. Günümüzde bu uygulanıyor mu?

39. Dışarıdan birisi ceme rahatlıkla katılabilir mi?

40. Muharrem Erkânında yaptığınız faaliyetler nelerdir?

41. Nevruz faaliyetleriniz nelerdir?

42. Cemevlerinin ekonomik olarak yürütülmesi ve ayakta kalması ne şekilde gerçekleşiyor?

43. Son zamanlarda gerçekleşen Cemevlerinin Kültür Bakanlığına bağlanması ve temel masrafların karşılanması konusunda ne düşünüyorsunuz?

44.

Alevîlik-Sünnîlik

45. Sünnîlik hakkında bilgilere nereden ulaşıyorsunuz?
46. Alevî-Sünnî bütünleşmesi hakkında neler söylersiniz?
47. Eş seçiminde Alevî-Sünnî ayrımı yapar mısınız?
48. Tarihsel arka planda Alevîlere atılan iftiralar ve yapılan toplumsal baskı hakkında ne düşünüyorsunuz?
49. Sünnîlerin çoğunlukta olduğu ortamlarda Alevî olduğunuzu söylemekten çekinir misiniz?

Kaynakça

- Aksüt, Hamza. “Dede Ocaklarının İşlevi ve Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim Ocağı”. Isparta: Sdü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Bozkurt, Fuat (ed.). *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları, 4. Basım, 2009.
- Bozkurt, Fuat. *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.
- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevîlik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 5. Basım, 2008.
- Çelenk, Mehmet. *16. ve 17. yüzyıllarda Safevî Şiîliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005.
- Çubukçu, İbrahim Agâh. “Yaşayan-Alevîlik”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)* 4 (1980), 67-78.
- Denizler, Ece. *Göçün Mekansal Etkileri: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Doğanay, Ahmet vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Araştırma Yöntemleri*. ed. Ali Şimşek. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018.
- Dressler, M. “Religio-Secular Metamorphoses: The Re-Making of Turkish Alevism”. *Journal of the American Academy of Religion* 76/2 (27 Mart 2008), 280-311. <https://doi.org/10.1093/jaarel/lfn033>
- Gölbaşı, Haydar. *Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Karolewski, Janina. “What Is Heterodox About Alevism? The Development of Anti-Alevî Discrimination and Resentment”. *Die Welt Des Islams* 48/3 (01 Ocak 2008), 434-456. <https://doi.org/10.1163/157006008X364767>

- Kartaloğlu, Habib. *Safevîlerin İlk Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2022.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Massicard, Elise. *Alevism as a Productive Misunderstanding: The Hacibektaş Festival*. Leiden: Brill, 2003. https://doi.org/10.1163/9789004492356_011
- Melikoff, Irène. *Uyur İdik Uyardılar / Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi, 2. Basım, 1994.
- Mollica, Marcello. "The Twenty-Five Turkish Alawi From Tokat And The Creation of The Alawite Bektasîl Italia in Lecco". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 96 (17 Aralık 2020), 145-162.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Alevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Taşgın, Ahmet. "Göç ve Sonrası Kentlerde Alevîliğin Ortaya Çıkışı: İmkânlar ve Sorunlar". Ankara: Cem Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, 2010.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine". *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (31 Aralık 2019), 353-402. <https://doi.org/10.18403/emakalat.659981>
- Üçer, Cenksu. "Anadolu'da Alevî Gelenek". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. Mehmet Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Üçer, Cenksu. "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (31 Aralık 2022), 377-438. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1223720>
- Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 7. Basım, 2017.
- Yaman, Ali. *Kızılbaş Alevî Ocakları*. Ankara: Elips Kitap, 2006.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevîlik İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2021.

Yıldız, Harun. "Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 20 (2019), 135-151.

Yıldız, Harun. "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 9/30 (2004), 323-359.

Yıldız, Harun - Bulut, Halil İbrahim. *Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021.

Extended Summary

Alevism is a belief system that has sufi elements, includes the understanding of the twelve imams and has a political aspect in its historical course. Alevi have blended old Turkish beliefs with Islam to create their own belief system. Alevi, who continue to exist today, mostly live in cities such as Sivas, Tokat, Çorum and Adıyaman. However, since 1950, with the migration from villages to cities, Alevi have migrated to city centers. In our study, we focused on Alevi living in Sultanbeyli district of Istanbul and interviewed them. We identified four cemevis in Sultanbeyli: Pir Sultan Abdal Cemevi, Kul Himmet Cemevi, Hubyar Sultan Cemevi and Seyit Süleyman (Aziz Baba) Cemevi. We interviewed the dedes of Pir Sultan Abdal and Kul Himmet Cemevi and the zâkirs of Hubyar Sultan and Seyit Süleyman Cemevi. We have organized our study in two sections. In the first section, we introduced the existing cemevis and their activities in Sultanbeyli. The second section contains the answers to the interview questions given by the dede and zâkirs in the cemevis we introduced. The second part consists of five headings: Differences between the Terms Alevism and Bektashism, Definition of Alevism and Alevi Belief Systems, Dedelik System, Worship and Ethical Practices in Alevism, and finally Alevism and Sunnism. When giving the answers to the questions, we used the general term 'Alevi' rather than 'the dede and zâkir gave the following answer'. We preferred this term because the dede and zâkir represent Alevi in general and this expression makes it easier to read. Our use of the term 'Alevi' refers to the dede and zâkir we interviewed and does not include all Alevi.

Alevi interpreted the relationship between Alevism and Bektashism as meaning the same thing, but they also stated that Alevism means rebellion, whereas Bektashism is more commonly referred to as urban Alevism due to its close relations with the state. In their definitions, Alevi briefly defined themselves as 'those who are servants of Allah, ummah to Prophet Muhammad, and supporters of Ali', and all of them listed the conditions of being 'servants of Allah, ummah to Prophet Muhammad Mustafa, and supporters of Ali' in

their definitions, and they made different additions on this basis. There is no unity on whether Alevism is a sect, a cult or a way of life, and there have been debates on this issue. The Alevis we interviewed did not fully clarify this issue either. According to some of them, Alevism can be called a sect, but others have stated that sects emerged after the Prophet Muhammad and therefore the term sect should never be used for Alevism. According to Alevis, their belief in the Quran is very strong and the Prophet left the ahl al-bayt and the Quran as a legacy to all people, and those who do not believe in the Quran cannot be Alevis. The Quran is the word of God, the book of God and the rope of God that descends from the sky to the earth. When asked about their understanding of 'Hak-Muhammad-Ali', which forms the basis of their belief system, they all gave the same answer, saying that 'Hak' in this trinity means the existence and unity of Allah, 'Muhammad' means the messenger of Allah and 'Ali' means the wilayat of Ali. The Assembly of Kırklar occupies an important place in the Alevi belief system in terms of determining the positions of Prophet Muhammad and Ali. Every Alevi we interviewed had detailed information about the Assembly of Kırklar. Stating that the Prophet was ascended from the Masjid al-Aqsa in Jerusalem to the presence of God during the journey of miraj, Alevis stated that the Sunnites and Shia followers of the Prophet's ascension to the presence of God, and that the Sunnites and Shia have incomplete descriptions of this journey, and that the Prophet stopped by the Assembly of the Kırklar during his journey. Alevis have accepted all twelve imams and declared that all imams from Ali to Muhammad Mahdi are true. The Alevis use examples from other prophets to justify their belief in the twelve imams, such as the twelve disciples of Jesus Christ, the twelve springs of water that came out when Moses struck a stone with his staff, and the twelve sons of Jacob.

One of the essential elements of Alevism, the first characteristic of a dede is that he must be related to the Prophet Muhammad. Therefore, dedelik is passed down from father to son, but not every dede's child can become a dede and sit on the post. Whichever of the dede's children has set his heart on this path and is worthy of this duty serves. There is a ocak system in dedelik and each dede is affiliated to a certain ocak. All of the Alevis we interviewed complained that the ocak system has become redundant today. In addition to the main ocaks, it was claimed that there are others that have been invented and even created by the government. All the Alevis we interviewed stated that the dedelik system is absolutely necessary for the survival of Alevism and emphasized that the dedelik system is still important today. However, they also agreed that the dedelik system is gradually degenerating. Worship plays an important role in Alevism, and Alevis,

who are especially prominent in the worship of cem, interpret and practice prayers, fasting and Sacrifice in different ways. Some of them stated that the word 'salat', that is, 'prayer', does not appear in the Quran, and accordingly argued that there is no prayer in both Islam and Alevism. Another stated that prayer is already present in the worship of cem with its prostration and ruku. Although fasting is also practiced in Alevism, it differs from the Sunni fasting in Ramadan. Alevi fast only three days in Ramadan, and these three days are dedicated to remembering the death of Ali. Sacrifice is an indispensable act of worship in Alevism. The Alevi we interviewed said that there are different types of sacrifices, and that there are sacrifices for Eid al-Adha, sacrifices for votive offerings and sacrifices of thankfulness in common with Sunnites. In addition to these, they also stated that in the month of Hızır there are 'etiquette (görgü)' and 'sorgu', and that a 'unity sacrifice' is sacrificed before these. As a system of ethical justice, the system of düşkünlük has an important place in the lives of Alevi. There are certain moral and religious rules that must be followed by followers who enter the path of Alevism and follow the rules of this path. If these rules are not followed, the Alevi person becomes an outcast, is not allowed to participate in the cems, is not allowed to eat their food, and is completely excluded from the Alevi community. Musahip means that two men and their wives become siblings, friends and Alevi companions. The children of musahip's cannot marry each other and are considered brothers and sisters. These Alevi companions are responsible for each other's sorrows and troubles, and even if one of them commits an immoral act, the other is considered an outcast.

The issue of Alevi being represented by the Presidency of Religious Affairs is also a matter of debate. According to them, Alevism is a faith, its beliefs are clear, it is the core of Islam and for this reason it cannot be affiliated to any ministry. They want the state to recognize Alevi and allocate a budget for them, as well as to pay the electricity, water and gas bills of cemevis as they are public institutions. Based on the information we obtained from the dede and zâkirs to whom we directed the interview questions, it is seen that their knowledge of Alevism is up to date and is compatible with traditional Alevism at most points. However, they also admit the impact of modern life on Alevi and say that even though the dedelik system is still in place, there have been deteriorations in this system. Unlike traditional Alevism, Alevi say that the musahip system and the düşkünlük system are not practiced because the rules of musahiplik are difficult and it is not possible for people to have close friends in the cities. The system of düşkünlük is also not practiced today, and the dedes state that if düşkünlük were practiced, there would be no one

left in the cemevis. As a result, it is seen that Alevis in Sultanbeyli have not completely broken away from traditional Alevism, but practices such as dūřkūnlūk and musahiplik are not practiced.